

Normen i fokus

En studie om socionomers förhållningssätt till normer och normkritik

Ida Colleen

Ellen Fransson

VT 2012

Socialhögskolan vid Lunds universitet

Handledare: Anders Olsson

Abstract

Authors: Ida Colleen, Ellen Fransson

Title: Focusing on the norm: A study of social workers' attitudes towards norms and a norm-critical approach. [translated title]

Supervisor: Anders Olsson

Assessor: Anna Angelin

Norms are constantly present in our society and affects us all by narrowing our view of each other and limiting people's possibilities. Norms concerning social categories such as gender, sexuality, ethnicity and disabilities divide people into different categories based on preconceived ideas. In the end, this division could lead to oppression. The aim of this study was to explore social workers' attitudes towards norms and a norm-critical approach. The study was based on semi-structured interviews with seven social workers working with youth in different areas of social work. Three of our interviewees worked as counselors at two different youth clinics (Ungdomsmottagningen), where they have an integrated norm-critical approach in their practices. Two interviewees worked as school counselors at two different upper secondary schools. The final two social workers work with youth in the social services. After conducting the interviews we divided our material into three themes: treatment, awareness and a norm-critical approach. For our analysis we used power, critical theory and intersectionality to illuminate our data. Our study showed that the social workers who were interviewed want to create openness in the meeting with clients and strive towards seeing the individual behind the stereotypes. The interviewees emphasized the importance of being aware of their own and society's norms and preconceptions. It is impossible to erase the constant affect of norms, and awareness is therefore a sound option. Regarding introducing a norm-critical approach to social work, our interviewees were affirmative of the idea even though they could also distinguish difficulties with its implementation.

Key words: norms, norm-critical, normkritik, anti-oppressive, critical theory, intersectionality, social workers

Innehållsförteckning

Förord	1
Kap 1. Inledning	2
1.1 Problemformulering	3
1.2 Syfte	4
1.3 Frågeställningar	4
Kap 2. Tidigare forskning	4
Kap 3. Teoretiska utgångspunkter	7
3.1 Makt	8
3.2 Kritisk teori	9
3.3 Intersektionalitet	10
3.4 Ett annat perspektiv på normer	11
Kap 4. Metod	12
4.1 Val av metod	12
4.2 Metodens förtjänster och begränsningar	13
4.3 Metodens tillförlitlighet	13
4.4 Urval	15
4.4.1 Intervjupersoner	15
4.5 Tillvägagångssätt	16
4.5.1 Arbetsfördelning	17
4.6 Etiska överväganden	17
Kap 5. Resultat och analys	18
5.1 Bemötande	19
5.1.1 Det professionella samtalet	19
5.1.2 Miljöns utformning	24
5.2 Medvetenhet	26
5.3 Socionomen i normkritiken	30

Kap 6. Avslutande diskussion.....	35
Referenslista.....	39
Bilagor	42
Bilaga 1 – Information om deltagande	42
Bilaga 2 – Intervjuguide 1.....	43
Bilaga 3 – Intervjuguide 2.....	45
Bilaga 4 – Begreppsdefinitioner	48

Förord

Först och främst vill vi rikta ett stort tack till våra intervjupersoner som tagit sig tid att delta i vår studie och delat med sig av sina tankar och sina erfarenheter. Utan er medverkan hade den här uppsatsen inte existerat.

Uppsatsen hade inte heller blivit det den är idag utan insiktsfulla kommentarer, konstruktiv kritik och tilltro till uppsatsens potential. För allt detta tackar vi vår handledare Anders Olsson.

Slutligen ett varmt tack till Tora som inte bara korrekturläst hela uppsatsen mer än en gång, utan även kommit med hjälpsamma tips och idéer under arbetets gång.

Ida Colleen och Ellen Fransson

2012

Kap 1. Inledning

Varför behöver inte heterosexuella komma ut med sin sexuella läggning? Varför poängteras det endast vilken etnicitet någon har när personen inte är svensk? Varför heter det handikappidrott och inte bara idrott? Svaret på dessa frågor är normer.

Normer är ett viktigt ämne eftersom det finns med oss alla hela tiden och påverkar alla människor i samhället. För oss personligen är det främst normer kring genus som vi har kommit i kontakt med, kanske framförallt i form av att omvärlden exempelvis förvånas över att vi som tjejer har ett intresse för dataspel som ofta anses vara en ”killgrej”. Vårt exempel framstår troligtvis inte som särskilt problematiskt, men satt i sitt sammanhang är det endast en del av de existerande normerna kring hur män och kvinnor förväntas vara. Men förutfattade meningar om hur människor ska vara finns naturligtvis inte enbart gällande könsroller. Vi ser dagligen hur normer påverkar och begränsar människor, både i vår närhet och i media. Dessa iakttagelser och erfarenheter är det som har lagt grunden för vårt intresse för vilka möjligheter sociologer har i arbetet med normer inom vårt blivande fält.

Normer beskriver det som anses vara normalt i samhället. Det som avviker från samhällets normer och förväntningar särskiljs ofta genom att få ett epitet, det vill säga ett ord som finns med för att beskriva det som är avvikande. Detta kan exemplifieras med “den homosexuelle mannen” och “den utländska taxichauffören” (Sörensdotter 2010, s 136). De normer som avses här handlar följaktligen inte om att beskriva olika beteenden, utan det handlar om sociala normer som placerar människor i olika fack baserat på kategorier såsom kön, sexuell läggning, etnicitet och funktionsförmåga. Dessa normer är föränderliga över tid och det är vi som har möjlighet att påverka dem (Brade 2008, s 18-19).

Ungdomsmottagningen är en verksamhet som uttalat arbetar med normer. På deras hemsida går att läsa att de har ett så kallat normkritiskt perspektiv, vilket innebär att de är medvetna om de rådande normerna och arbetar med att tydliggöra och ifrågasätta dem (UMO 2012). Ungdomsmottagningens hemsida är normkritisk på så vis att den inte delar upp innehållet efter specifika “grupper” i samhället, utan information om exempelvis sexuell läggning eller nedsatt funktionsförmåga finns integrerade i alla avsnitt (UMO 2012). Efter att ha tagit del av denna information blev vi nyfikna på hur ungdomsmottagningarna runt om i landet arbetar med ett normkritiskt förhållningssätt i sina praktiska verksamheter, och om Ungdomsmottagningen gör det finns det då andra verksamheter inom socialt arbete som arbetar med detta? Det är här vår uppsats tar avstamp.

1.1 Problemformulering

Ett av de vanligaste sätten att arbeta med normer har tidigare varit genom så kallad toleranspedagogik. Toleranspedagogik används för att öka toleransen för de som avviker från samhällets normer, men utan att fokusera på att förändra normerna på djupet (Brade 2008, s 197). Toleranspedagogik delar ofta upp människor i "vi" och "de". Gruppen "vi", som inte bryter mot normerna, ska lära sig att tolerera gruppen "de", som avviker från normerna (Berg 2010, s 217).

Normkritik är ett annat sätt att arbeta med normer och "avvikare". Det handlar inte om att någon nödvändigtvis ska *tolereras* utan om att ifrågasätta varför det normala är norm(alt). Detta arbetssätt lägger fokus på att diskutera och ifrågasätta de rådande normer och maktbalanser som finns i samhället på en mer strukturell nivå (Berg 2010, s 217- 218). De som avviker från samhällets rådande normer riskerar att utsättas för diskriminering, medan personer som tillhör normen kanske inte märker av normernas diskriminerande natur. Normerna ger oss helt enkelt olika förutsättningar i samhället beroende på vilka kategorier vi delas in i (Sörensdotter 2010, s 137-138). Till skillnad mot toleranspedagogiken och liknande arbetsmetoder så avser normkritik att förändra de maktrelationer som orsakar diskriminering (Rosén 2010, s 78-79).

Efter tre år på Socialhögskolan i Lund anser vi att det borde vara en självklarhet för socionomer att arbeta mot diskriminering och för att förändra förtryckande samhällsstrukturer och förlegade föreställningar om människor. Därför förvånar det oss att begreppet normkritik inte är större inom socialt arbete. Det är till exempel inget som vi hört under vår utbildning eller som går att läsa om i vår kurslitteratur. Makt i socialt arbete har vi däremot fått höra mycket om under vår utbildning. Är det så att socionomer inte arbetar för att förändra maktstrukturer på samhällsnivå? Kanske används normkritik inom socialt arbete fast det kallas något annat? Eller är det så att normkritik ännu inte har nått socialt arbete?

Normkritik är i dagsläget främst en pedagogik som handlar om att arbeta praktiskt med och utmana normer inom verksamheter som bedriver undervisning (Bromseth & Darj 2010, s 13). Normkritikens koppling till skolans värld gör att det finns ett flertal metodhandböcker som beskriver hur just lärare och övrig skolpersonal kan arbeta normkritiskt i sin undervisning. Det finns även material för organisationer och andra aktörer som vill hålla kurser eller diskussioner kring normer och normkritik. Vi har bland annat tagit del av metodmaterialen *Bryt! Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet* (2011) som har

tagits fram av Forum för levande historia och RFSL Ungdom, *Någonstans går gränsen - En lärarhandledning om kön, sexualitet och normer i unga människors liv* (2004) utgiven av RFSL Stockholm och *O/lika - Interaktiva metoder att använda i arbetet med fördomar, normer och diskriminering* (2010) som är framarbetad av olika ungdomsorganisationer. Större delen av det material som finns i nuläget är följaktligen framtaget av just organisationer.

Materialet som nämns ovan riktar sig främst till arbete med ungdomar, vilket även diskussionen kring den normkritiska diskursen gör då det i dagsläget huvudsakligen är en pedagogik som används i skolan. Med anledning av detta, samt för att kunna avgränsa vår studie, har vi valt att fokusera på socionomer som arbetar med just ungdomar.

1.2 Syfte

Uppsatsens syfte är att genom intervjuer undersöka hur yrkesverksamma socionomer, som arbetar med ungdomar inom olika verksamheter, förhåller sig till normer och normkritik. Med utgångspunkt i kritisk teori, intersektionalitet och ett maktperspektiv vill vi belysa hur arbetet med normer ser ut i praktiken.

1.3 Frågeställningar

- Hur förhåller sig socionomer till normer i mötet med klienter?
- Hur medvetna är socionomer om sitt eget förhållningssätt till normer?
- Vad har socionomer för syn på normkritik?

Kap 2. Tidigare forskning

I detta kapitel presenterar vi relevant litteratur som rör begreppet normkritik samt likartade koncept inom internationell forskning. I dagsläget existerar knappt någon forskning kring begreppet normkritik, och det material som finns att tillgå är i stor utsträckning metodhandböcker varav några nämns i problemformuleringen.

Vi började vår kunskapsresa med en enkel sökning på Google för att se hur begreppet *normkritik* används inom det sociala arbetets praktik. Vi slogs av att många träffar innehöll frasen *normkritisk pedagogik* och vi kunde skyndsamt dra slutsatsen att begreppet normkritik inte är särskilt utbrett inom socialt arbete. Normkritik verkar idag främst vara förknippat med skolans arena.

En av de mest relevanta svenska böckerna på området är antologin *Normkritisk pedagogik - makt, lärande och strategier för förändring* (2010) som är utgiven under redaktion av Janne Bromseth, norsk lärare och forskare vid Centrum för genusstudier vid Stockholms universitet, och Frida Darj, fil kand i genusvetenskap samt är verksam som projektledare och utbildare på RFSL Ungdom. Antologin bygger på arbetet av en svensk studiecirkel som tillsammans myntade begreppet normkritik. Utgångspunkten var att arbeta med sexualitet och kön inom skolans värld, men vad som var tänkt att endast vara ett möte mellan forskare, praktiker, representanter från utbildningsväsendet, ideella organisationer och statliga myndigheter mynnade således ut i tidigare nämnd studiecirkel som startade 2007 och som sedan pågick i tre år (Bromseth & Darj 2010, s 11). Sexualitet, kön och genus är områden som det tidigare har forskats och skrivits om, däremot blev det under studiecirkelns gång tydligt att fler normer behövde diskuteras. Således breddades diskussionen för att omfatta även etnicitet, funktionsförmåga, klass och ålder (Bromseth 2010, s 30). Idag är begreppet normkritik ett redskap som används för att belysa hur normer samverkar och påverkar människor (Bromseth & Darj 2010, s 12-13).

Internationellt får man söka sig mot begreppen “anti-oppressive practice” eller “anti-oppressive education”¹ för att komma normkritik på spåren. Bromseth och Darj (2010) har själva inspirerats av amerikanen Kevin K. Kumashiros, professor och föreståndare för Department of Educational Policy Studies vid University of Illinois at Chicago, arbete inom anti-oppressive education (Bromseth & Darj 2010, s 18).

Kumashiro (2000) redogör i artikeln *Toward a Theory of Anti-Oppressive Education* (2000) för forskningsläget kring olika sätt att arbeta mot diskriminering. Kumashiro (2000) konstaterar att det råder enighet om att diskriminering är en dynamisk process där en del människor är privilegierade medan andra är marginaliserade. Däremot finns det skilda uppfattningar kring bakomliggande orsaker och därmed även kring hur arbetet mot diskriminering bör utformas. Arbetet med en antidiskriminerande praktik kan enligt Kumashiro (2000) ta sig fyra olika former: utbildning för den andre, utbildning om den andre, utbildning som kritiserar privilegiering och andrafiering samt utbildning som förändrar studenter och samhälle. De som avviker från samhällets normer benämns som “den andre”. De första två formerna av antidiskriminerande arbete som presenteras fokuserar på

¹ Direktöversatt till svenska betyder de antidiskriminerande praktik och antidiskriminerande utbildning.

marginalisering och förtryck av de andra, medan de senare två ifrågasätter normalitet och normaliseringsprocesser (Kumashiro 2000).

Den första strategin som Kumashiro (2000) beskriver är utbildning för den andre. Strategin handlar om hur man kan förbättra situationen för "den andre". Elever kan bli öppet diskriminerade och marginaliserade för att de avviker från samhällets normer, men de kan även bli osynligt diskriminerade genom de fördomar och förväntningar som indirekt påverkar hur de bemöts. Det finns en risk att fokus läggs på hur elever avviker och på hur de ska kunna anpassa sig för att bli mer som normen. Risken med en sådan strategi är även att fokus läggs på den andre och att hen ses som problemet. Kumashiro (2000) skriver att skolan bör tillgodose platser där den andre kan få hjälp genom exempelvis information om stödgrupper och organisationer både inom och utanför skolan. Ansvar för att upplysa om hjälp kring diskriminering läggs på den andre själv (Kumashiro 2000).

Den andra strategin, utbildning om den andre, belyser hur man kan arbeta mot diskriminering genom att undervisa eller informera kring vad alla elever, både de privilegierade och marginaliserade, bör lära sig hur den andre är. Kumashiro (2000) pekar på riskerna kring att prata om samhällets syn på vad som är normalt och menar att detta kan leda till generaliseringar och snarare cementerar och stereotypiserar uppfattningen kring vad som är normalt och vad som är avvikande. Denna form av antidiskriminerande arbete vill framförallt öka toleransen för den andre. Kumashiro (2000) argumenterar att det inte räcker att öka förståelsen och toleransen för olika grupper för att stoppa förtryck (Kumashiro 2000).

Den tredje formen av antidiskriminerande arbete definierar Kumashiro (2000) som utbildning som kritiserar privilegiering och andrafiering. De tidigare två formerna syftar till att hjälpa den andre utan att förändra strukturerna eller processerna som gör att denne fortsätts ses som den andre. Denna tredje antidiskrimineringsform vill således inte enbart belysa de grupper som förtrycks utan även se de som privilegieras och se hur denna privilegiering och andrafiering legitimeras av rådande sociala strukturer. Man vill uppmuntra till kritiskt tänkande och självreflektion kring normaliseringsprocesser. Men att belysa de processer som ligger bakom förtryck kanske inte alltid räcker, det krävs engagemang och intresse från elevernas sida för att få till en faktisk förändring (Kumashiro 2000).

I den fjärde formen, utbildning som förändrar studenter och samhälle, visar Kumashiro (2000) på ett antidiskrimineringsarbete som utgår ifrån poststrukturalistiska idéer kring diskurser. Han presenterar forskning som pekar inte enbart på de handlingar eller strukturer som finns i

samhället utan även vikten av de diskurser vari vi alltid befinner oss. Språket skapar de ramar inom vilka vi tänker och förhåller oss, och däri ligger alltså våra ofta fasta uppfattningar och tankar (Kumashiro 2000).

Lena Dominelli, engelsk professor i socialt arbete, har liksom Kevin K. Kumashiro skrivit om antidiskriminering, men inom det sociala arbetets praktik. Hennes bok *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice* (2002) tar upp hur socialarbetare kan diskriminera sina klienter i mötet med dem och vikten av att vara medveten om den makt som både socialarbetare och klient har med sig in i mötet. Hon förespråkar att socialarbetare arbetar med att stärka sina klienter och att de har en helhetssyn på människan, vilket innebär att vara medveten om alla de olika kategorier som klienter tillhör såsom kön, sexualitet och etnicitet (Dominelli 2002).

Att normkritik inte har införlivats i forskning inom socialt arbete i större utsträckning beror säkerligen på att begreppet är förhållandevis nytt. Den forskning vi har kommit i kontakt med har, med få undantag, varit kopplad framförallt till genus och sexualitet medan andra faktorer såsom etnicitet och funktionsförmåga inte är lika utforskade. En blick in i den akademiska världen visade även den att avhandlingar och kandidatuppsatser om normkritik var få och främst rörde sig kring pedagogik och vanligen fokuserade på kön och sexualitet.

Med denna uppsats hoppas vi kunna utvidga den vetenskapliga diskussionen kring normkritik till att även omfatta socialt arbete. Begreppet existerar redan inom ett fåtal praktiker inom socialt arbete men vi anser att det borde få större utrymme i den vetenskapliga diskursen. De normer som finns i samhället påverkar oss alla och därför anser vi att alla socialarbetare bör vara medvetna om sina egna, andras och samhällets normer, och aktivt arbeta för att förändra de ojämlika maktstrukturer de bidrar till. Vår ansats är att fånga hur socionomer idag förhåller sig till normer och begreppet normkritik.

Kap 3. Teoretiska utgångspunkter

I följande kapitel presenterar vi de teoretiska utgångspunkter som används då vi analyserar materialet i Kap 5. Resultat och analys. Det finns en flora av teorier kring makt och i detta kapitel presenterar vi initialt det maktperspektiv som kommer användas i analysen. Vi går därefter över till att redogöra för kritisk teori och intersektionalitet. Kritisk teori använder vi för att analysera hur de socionomer vi intervjuat förhåller sig till normer och normkritik. Intersektionalitet används som ett komplement till den kritiska teorin för att belysa hur socionomerna samtidigt arbetar med olika normer. Avslutningsvis presenteras ett annat

perspektiv på normer för att belysa att denna uppsats teoretiska utgångspunkter inte ger det enda möjliga sättet att se på normer och att normer kan anses fylla en funktion i samhället.

3.1 Makt

Den franske filosofen och idéhistorikern Michel Foucaults tankar kring makt finns representerade i en uppsjö av litteratur. Enligt Foucault (2002) finns makt på alla nivåer i samhället och i alla relationer mellan människor. Makten är en aktiv kraft som ständigt förändras (Foucault 2002, s 103-105). Tina Mattsson, fil dr i socialt arbete, tillika socionom och genusvetare, diskuterar Foucault i *Intersektionalitet i socialt arbete* från år 2010. Mattsson (2010) skriver att Foucault diskuterar diskursens makt och menar att det är hur vi pratar om något som avgör hur vi sedan förstår det. Det vi människor ger uttryck för kan aldrig vara objektiv kunskap utan det blir alltid vår egen tolkning av verkligheten, en verklighet som vi sålunda själva är med och konstruerar genom hur vi pratar om den. Mattson (2010) gör således tolkningen att Foucault menar att ord som etnicitet och sexualitet objektivt sett inte har någon innebörd utan den skapas av oss människor utifrån våra egna föreställningar och utifrån den diskurs vi skapar (Mattsson 2010, s 28-29).

I förordet till Foucaults bok *Sexualitetens historia band 1, Viljan att veta* skriver Per Magnus Johansson om Foucaults relevans för arbete kring normer och normalitet och vikten av medvetenhet om sin egen diskurs och dess påverkan på omgivningen:

Själv anmärkte Foucault i en intervju med Paul Rabinow 1983 att i ”varje ögonblick, steg för steg, måste man konfrontera det man tänker och säger med det man gör och det man är” (Johansson 2002, s 25).

Den norska sociologen Greta Marie Skau (2007) skriver i sin bok *Mellan makt och hjälp: Om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare* (2007) om förhållandet mellan klient och hjälpare. Skau menar att i socialt arbete finns det en inbyggd maktobalans mellan socialarbetare och klient; en obalans som är skapad av samhällets strukturer och av socialarbetarens roll som innehåller både inslag av kontroll och beslutsfattande inom vissa bestämda ramar. Makten i sig är neutral, det är istället *hur* den används som avgör vilken laddning den får. Hon beskriver hur socialarbetare har möjlighet att använda sin makt både för att gagna och för att missgynna sina klienter (Skau 2007, s 35-38). Även Skau diskuterar att makten mellan socialarbetare och klient ligger i diskursen. Socialarbetare kan använda ett fackspråk som klienten kanske inte alltid är bekant med eller rentav inte förstår. Språket kan vara en del av en medveten maktutövning, eller någonting som socialarbetare inte alls tänker

på. Detta kan innebära att klienten känner sig osäker och osedd, vilket i förlängningen kan leda till en ojämn eller till och med förstörd relation mellan socialarbetare och klient (Skau 2007, s 50-51).

Makt kan, som beskrivs ovan, användas på olika sätt och existerar både på individ- och samhällsnivå. En djupare förståelse för hur socionomer kan använda sin makt i arbetet med normer kan fås genom att komplettera maktperspektivet med kritisk teori.

3.2 Kritisk teori

Kritisk teori har starka kopplingar till socialt arbete och samhällsförändringar, skriver Malcolm Payne, professor vid Manchester Metropolitan University, Department of Applied Community Studies och välkänd forskare inom socialt arbete, i *Modern Social Work Theory* (Payne 2005, s 227). Mats Alvesson och Kaj Sköldberg, professor vid Lunds respektive Stockholms universitet, förklarar i *Tolkning och reflektion – Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* (2008) att teorin avser tolka, kritisera och ifrågasätta den sociala verklighet vi lever i (Alvesson & Sköldberg 2008, s 287).

Inom kritisk teori anses det inte gå att skilja samhällsnivå från individnivå, för det är individerna som formar den övergripande samhällsnivån. Individnivån kan heller inte förstås utan kunskap om samhällsnivån, eftersom samhället är den kontext i vilken individerna formas (Alvesson & Sköldberg 2008, s 309-310). Teorin bygger på en tanke om att de sociala förhållandena i samhället är historiskt skapade och grundade på en stark maktobalans (Alvesson & Sköldberg 2008, s 288). Människan ses både som en självstyrd aktör, kapabel att kritiskt granska sin omvärld, och som ett passivt objekt styrt av samhället (Alvesson & Sköldberg 2008, s 310).

Kritisk teori har växt fram ur den så kallade Frankfurtskolan som grundades på 1920-talet. Teorin har sina rötter i socialismen och har inspirerats av bland annat Karl Marx, Max Weber, Friedrich Hegel, Immanuel Kant och Sigmund Freud. Teorins utgångspunkt är att det inte finns givna strukturer för hur samhället ser ut och därför är det intressant att titta på den kontext i vilken strukturerna har uppkommit (Alvesson & Sköldberg 2008, s 289-290).

Kritisk teori i socialt arbete utvecklades under 1990-talet. Ett sätt att arbeta med det är genom kritisk reflektion vilket, precis som det låter, innebär att reflektera på ett ifrågasättande sätt. Det andra sättet handlar om att belysa hur de rådande samhällsordningarna är skapade av politiska, ekonomiska och kulturella strukturer. Malcolm Payne (2005) menar att dessa två

delar av kritisk teori är viktiga för socialarbetare eftersom det ingår i deras arbete att påverka människors åsikter och uppfattningar om samhället (Payne 2005, s 232).

För vår analys har vi valt att i huvudsak använda oss av kritisk reflektion och kritisk teori i det sociala arbetets praktik. Hur kritisk teori kan användas i socialt arbete tas upp i *Critical Practice in Social Work* (2002) utgiven under redaktion av Robert Adams, Lena Dominelli och Malcolm Payne. Adams, som är den enda av de tre författarna som vi inte nämnt tidigare, är professor i socialt arbete. Författarna anser att kritiskt tänkande kan bidra till att socionomer ifrågasätter den kunskap de arbetar utifrån och de föreställningar de tar för givet. Kritisk teori strävar efter frigörelse för människor och att ge dem fler möjligheter istället för att utgå från förutfattade meningar och stereotyper. Med detta synsätt blir varje människas komplexitet tydlig och en helhetsbild kan skapas utifrån varje människas individuella egenskaper (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 306).

Ett maktperspektiv som också fokuserar på människans komplexitet är intersektionalitet; ett begrepp som belyser de makthierarkier som finns mellan olika grupper i samhället beroende på deras position i förhållande till rådande normer.

3.3 Intersektionalitet

Intersektionalitet kan användas för att förstå maktens komplexitet och dess inverkan på relationer. I boken *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (2005) av Paulina de los Reyes, professor i ekonomisk historia, och Diana Mulinari, fil dr i sociologi och professor i genusvetenskap, utforskas begreppet intersektionalitet, som är sprunget ur olika maktteorier (de los Reyes & Mulinari 2005, s 126). Begreppet växte fram ur kritiken av den feministiska forskningen som tidigare fokuserat enbart på *en* slags kvinna – den vita, västerländska medelklasskvinnan. Kritiken som riktades mot forskningen ville poängtera att en människas maktposition inte enbart avgörs av vilket kön hen har, utan att en mängd andra faktorer såsom etnicitet, sexualitet, klass och funktionsförmåga också spelar in (Mattsson 2010, s 18).

Ordet intersektionalitet kommer från det engelska ordet för *skärningspunkt* och är ett analytiskt begrepp som belyser maktobalans både mellan och inom grupper i samhället (Mattsson 2010, s 17, 20). De grupper eller kategoriseringar som avses är sådana som vi alla ingår i, såsom kön, etnicitet och sexualitet. Tina Mattsson (2010) har skrivit följande om just denna typ av kategorier och samspelet dem emellan:

Intersektionalitet kan sägas försöka fånga det faktum att föreställningar om kön också alltid bär föreställningar om sexualitet, klass och etnicitet, på samma sätt som föreställningar om klass alltid bär föreställningar om kön, sexualitet och etnicitet och så vidare (Mattsson 2010, s 19-20).

På så vis är det svårt att separera olika delar av en människa eftersom alla delar är ständigt närvarande och påverkar de möjligheter hon har. Samtidigt betonas delar av en människa olika mycket beroende på sammanhanget; i vissa situationer kan sexualitet ha stor betydelse, i andra situationer klass (Mattsson 2010, s 19-20). De vanligaste kategorierna som ingår i begreppet intersektionalitet är kön, etnicitet, sexualitet och klass (de los Reyes & Muliniari 2005; Mattsson 2010). Mattsson (2010) menar att det är fullt möjligt att välja andra kategorier och sätta in i den intersektionella mallen beroende på syftet med den analys som ska utföras (Mattsson 2010, s 96). Vi har valt att fokusera främst på fyra kategorier: kön, etnicitet, sexualitet och funktionsförmåga.

Mattsson (2010) illustrerar hur maktstrukturer är lättare att fånga på en strukturell nivå genom att åskådliggöra exempelvis inom vilka områden män och kvinnor befinner sig på arbetsmarknaden eller boendesegregationen som finns i vårt samhälle. Denna slags maktobalans är relativt lätt att se, däremot är det betydligt svårare att upptäcka maktstrukturer på en individnivå. Individnivån fångar varje person med alla hennes unika egenskaper, och det kan vara svårt att se alla delar i den komplexa struktur som skapar en människa (Mattsson 2010, s 31-32).

I Kap. 5 Resultat och analys används intersektionalitet för att analysera hur människor kan bemötas olika utifrån vilka kategorier de tillhör och vad det kan få för konsekvenser.

3.4 Ett annat perspektiv på normer

Inom kritisk teori och intersektionalitet anses normer huvudsakligen vara något negativt och begränsande. Motsatsen till denna syn kan betraktas vara det perspektiv på normer som utvecklats av sociologen Talcott Parsons under 1950-talet. Anna Meeuwisse och Hans Swärd beskriver i antologin *Perspektiv på sociala problem* Parsons tankar om att normer är en förutsättning för ett fungerande samhälle. Parsons menar att samhället är det som skapar normerna samt att normer och roller är nödvändiga för att uppnå konsensus och få en balans i samhället. Om människor avviker från rådande normer kommer samhället att reagera på detta för att återställa balansen (Meeuwisse & Swärd 2002, s 104).

Lennart Nygren påtalar, i samma antologi som nämns ovan, att kritik har riktats mot Parsons tankar på grund av att dagens moderna samhälle kan anses vara alltför komplext för Parsons förklaringsmodell då varje individ, eller del av samhället, inte fyller samma tydliga funktion som tidigare (Nygren 2002, s 134).

Vi delar Nygrens uppfattning i stor utsträckning, då vi anser att människorna i dagens samhälle har stort utrymme att vara individer. Samtidigt har Parsons en poäng i att det även idag finns avvikande beteenden som skadar både individ och samhälle, till exempel missbruk och kriminalitet. Dessa företeelser baseras dock på beteendenormer, som det förvisso fortfarande är samhället som definierar som skadliga, men som skiljer sig markant från de normer denna uppsats fokuserar på. Uppsatsens fokus ligger på normer om de sociala kategorierna etnicitet, sexualitet, genus och funktionsförmåga. Kategorier som vi alla tillhör och som inte i sig själva är skadliga, men som innehåller stereotypa föreställningar som kan leda till diskriminering och kränkningar. Därmed är det adekvat att utgå från teorier som ser normer som begränsande och ej som något positivt samtidigt som vi i det här avsnittet vill visa att det finns ytterligare en ståndpunkt i frågan.

Kap 4. Metod

I detta kapitel presenteras först metoden som använts, dess förtjänster och begränsningar samt dess tillförlitlighet. Därefter beskrivs urvalet av intervjupersoner, studiens tillvägagångssätt, arbetsfördelningen och etiska övervägande. Denna uppsats bygger på material som samlats in genom semistrukturerade intervjuer med sju yrkesverksamma socionomer som alla arbetar med ungdomar, men inom olika verksamheter.

4.1 Val av metod

Det empiriska underlaget till denna uppsats har samlats in under semistrukturerade intervjuer, som är en kvalitativ forskningsmetod. Vid valet av forskningsmetod är det av vikt att vara medveten om en metods förtjänster och begränsningar. En av anledningarna till att vi valde en kvalitativ metod är att den tillåter ändringar i studiens inriktning under pågående arbetsprocess, vilket vi redan inledningsvis anade att vi skulle vilja dra nytta av (Bryman 2011, s 367). Vi har bland annat ändrat såväl syfte som teoretiska utgångspunkter ett antal gånger under studiens genomförande.

En adekvat beskrivning av syftet med intervjuer kan hämtas från Tim May (2001) som skriver: "Intervjuer används som ett medel för att förstå hur människor uppfattar sin sociala

värld och hur de handlar i den” (May 2001, s 174). Valet av kvalitativa intervjuer är baserat på ett intresse av att fånga personalens upplevelser och åsikter kring normer och normkritik. Vi har använt oss av semistrukturerade intervjuer, en intervjuform som erbjuder stor flexibilitet då vi har haft utrymme att komma på nya frågor under intervjuernas gång samt haft friheten att ändra ordningen på de redan förberedda frågorna (Bryman 2011, s 415-416).

4.2 Metodens förtjänster och begränsningar

Kvalitativ forskning i allmänhet kritiserats för att det ofta är svårt att dra generella slutsatser utifrån de resultat som den genererar (Svensson & Ahrne 2011, s 28-29). Vår uppsats är en analys av hur arbetet med normer kan bedrivas i praktiken inom Ungdomsmottagningen, på skolor och i socialtjänstens arbete med ungdomar. Vårt syfte är därför inte att uppnå resultat som är generaliserbara utan det relevanta i denna studie är kopplingen mellan begreppet normkritik och praktiken i de verksamheter vi undersöker.

Kvalitativa intervjuer delas av Alan Bryman (2011) in två huvudgrupper - ostrukturerade och semistrukturerade intervjuer. Dessa intervjuformer är mer flexibla för omformning men de tenderar inte att generera samma mätbara resultat som kvantitativa, strukturerade intervjuer (Bryman 2011, s 413).

Det har under våra intervjuers gång blivit tydligt att vi har haft privilegiet att komma nära de människor vi har intervjuat och fått ta del av deras erfarenheter och kunskaper, vilket är en av den kvalitativa metodens förtjänster (Ahrne & Svensson 2011, s 17). Närheten har varit viktig eftersom vi i våra intervjuer har fokuserat på intervjupersonernas uppfattningar om och inställningar till normer och normkritik (Bryman 2011, s 371-372). Bryman (2011) tar upp att en nackdel med metodens närhet kan vara att vi som intervjuare och de vi intervjuar påverkas av varandra, vilket i förlängningen kan påverka hur intervjupersonerna väljer att svara samt vår tolkning av den empiri vi samlat in (Bryman 2011, s 369, 371-372). Vi har med hänsyn till detta försökt att ställa så öppna frågor som möjligt och försökt att inte lägga in egna värderingar under intervjuerna. Vi har även vid genomgången av empirin strävat efter att förhålla oss neutrala till materialet, men vi är väl medvetna om att det aldrig går att vara helt objektiv.

4.3 Metodens tillförlitlighet

Bryman (2011) diskuterar huruvida begreppen validitet och reliabilitet, som har en tydlig koppling till kvantitativ forskning, är av vikt för den kvalitativa forskningen och om dessa

begrepp kan behöva justeras för att bättre passa kvalitativa metoder (Bryman 2011, s 351). Vi har valt att använda oss av begreppen reliabilitet och validitet men liksom Margaret Diane LeCompte och Judith Preissle Goetz, vilkas ståndpunkter Bryman (2011) presenterar, dela upp begreppen i en extern och en intern del (Bryman 2011, s 352).

Extern reliabilitet syftar på huruvida undersökningen går att upprepa och om samma resultat då kommer att uppnås. Detta är dock inte helt enkelt i den kvalitativa forskningen då de fenomen som studeras, som personer och verksamheter, ständigt är i rörelse, vilket gör det svårare att uppnå exakt samma resultat vid en replikering av en studie. Intern reliabilitet innebär att de forskare som gemensamt utför en undersökning är överens om hur det material de får fram ska tolkas och analyseras (ibid.). För att uppnå så god reliabilitet som möjligt har vi beskrivit vårt tillvägagångssätt utförligt samt spelat in våra intervjuer för att få med vad personerna verkligen har sagt. Intervjuerna har sedan transkriberats och kodats, vilket vi har gjort tillsammans för att ytterligare förstärka studiens reliabilitet och undvika olika tolkningar av materialet.

Validitet innebär en granskning av om undersökningen verkligen mäter det som den utger sig för att mäta. Den externa validiteten visar om resultatet kan appliceras på andra verksamheter eller i andra miljöer. Inom kvalitativ forskning är urvalet ofta avgränsat vilket därmed försvårar generaliseringar (ibid.). Som vi tar upp under metodens förtjänster och begränsningar ligger vår fokus inte på att våra resultat ska kunna vara generaliserbara då vi är medvetna om att vi har arbetat med ett förhållandevis litet underlag. Intern validitet bygger på hur väl det forskarna kommer fram till och de teorier de genererar stämmer överens med den faktiska verkligheten (ibid.). Eftersom vi har spelat in våra intervjuer finns det förhoppningsvis inga glapp mellan vad våra intervjupersoner har sagt och vad vi har uppfattat. Ett sätt att ytterligare stärka vårt arbetes trovärdighet är genom respondentvalidering, det vill säga att de som intervjuats har fått möjlighet att läsa igenom sina intervjuer när vi har transkriberat dem (Bryman 2011, s 353).

Som samhällsforskare inser vi att vi är en del av den kontext vi undersöker, vilket i förlängningen innebär att vi har en viss förförståelse och vissa åsikter om det som undersöks (Ahrne & Svensson 2011, s 10). Genom att inte vara övertydliga med våra åsikter i ämnet och genom att ställa öppna frågor har vi försökt reducera dess inverkan på vår insamling av empiri samt vår analys. Eftersom vi har valt att skriva en uppsats om normer och normkritik fanns det såklart en viss förförståelse hos oss, annars hade vi inte valt detta ämne. Vi hade en initial

uppfattning om vad normkritik innebär, men en begränsad kunskap om hur det kan användas i praktiken.

4.4 Urval

Vårt urval består av tre kuratorer från två olika Ungdomsmottagningar, två skolkuratorer från olika gymnasieskolor samt två socialsekreterare som arbetar med barn och ungdomar i två olika kommuner. Anledningen till att urvalsgruppen består av yrkesverksamma från olika verksamheter är för att bättre representera hur arbetet med normer och normkritik ser ut inom det sociala arbetets fält. Den gemensamma nämnaren för Ungdomsmottagningar, gymnasieskolor och socialtjänstens arbete med barn och unga är deras målgrupp – ungdomarna.

Vid genomförandet av kvalitativa studier finns inte samma krav på att urvalet ska vara representativt för en större population som vid kvantitativa studier. Därför fungerar det i vårt fall att ha ett mindre antal intervjupersoner som valts ut på grund av sin relevans i förhållande till uppsatsens frågeställningar, vilket också kallas för ett målinriktat urval (Eriksson-Zetterquist & Ahrne, 2011, s 42; Bryman, 2011, s 434).

4.4.1 Intervjupersoner

I följande avsnitt presenteras de sju socionomer som har intervjuats i studien.

Charlotte arbetar som kurator på Ungdomsmottagningen i en mellanstor svensk stad. Hon har arbetat inom Ungdomsmottagning sedan 1998. Charlottes främsta arbetsuppgift är de enskilda samtal hon har med ungdomar, men hon jobbar även med information till skolklasser som kommer på studiebesök och olika gruppverksamheter med ungdomar.

Helena arbetar som kurator på samma Ungdomsmottagning som Charlotte, där hon har arbetat sedan 2007. Helena och Charlotte har samma huvudsakliga arbetsuppgifter.

Maria arbetar som kurator på en Ungdomsmottagningen i en mellanstor svensk stad, där hon har arbetat sedan 2010. Marias främsta arbetsuppgifter är samtal med ungdomar, men hon har även som uppgift att informera skolklasser om Ungdomsmottagningens verksamhet under studiebesök.

Eva är socionom och arbetar som skolkurator på en gymnasieskola i en mellanstor svensk stad. Hon har lång erfarenhet av yrket. Eva arbetar med elevsamtal, skolans kamratstödjare och är med i arbetet med skolans likabehandlingsplan.

Annika arbetar som skolkurator på en annan gymnasieskola i en mellanstor svensk stad. Hon har arbetat fem år på sin nuvarande arbetsplats. Hennes arbetsuppgifter består främst av enskilda samtal med elever men hon arbetar även med skolans kamratstödjarverksamhet och skolans likabehandlingsplan.

Sandra arbetar som socialsekreterare, inom utredning barn och unga, i en större svensk stad. Hon är nyexaminerad från socionomprogrammet. Hon arbetar med utredningar enligt Socialtjänstlagen av barn och ungdomar.

Linda arbetar som socialsekreterare med utredningar kring ungdomar och familjer i en mellanstor svensk stad, där hon har jobbat sedan 2005. Hennes arbetsuppgifter består av utredningar enligt Socialtjänstlagen, beviljande av insatser samt uppföljning av insatser.

4.5 Tillvägagångssätt

Inför uppsatsarbetet diskuterade vi potentiella ämnen och kom skyndsamt fram till att vi båda två har ett intresse för normer och jämlikhetsfrågor. Vi hade tidigare kommit i kontakt med begreppet normkritik men eftersom vi inte hört något om det under vår utbildning tyckte vi det skulle vara intressant att ta reda på hur begreppet används ute i det praktiska sociala arbetet. Efter en sökning på internet fann vi att Ungdomsmottagningen arbetar med normkritik, vilket gjorde att vi initialt bestämde oss för att intervjua socionomer därifrån. För att få en bredd på över hur socionomer arbetar med normer valde vi att även kontakta skolkuratorer och socialsekreterare som arbetar med barn och ungdomar. Två av kuratorerna på ungdomsmottagningen fick vi tag i genom egna kontakter och den tredje fick vi kontakt med efter att ha mejlat ett antal olika ungdomsmottagningar. Vi fick kontakt med skolkuratorerna genom skolornas hemsidor och hade kontakt med dem via mejl och telefon. De två socialsekreterarna som medverkat i studien var också egna kontakter.

Alla medverkande fick initialt ett informationsmejl (se Bilaga 1) där syftet med vår studie förklarades. Vi var båda två med vid alla intervjuer och alla intervjupersoner träffades enskilt utom två kuratorer från ungdomsmottagningen som vi intervjuade vid ett tillfälle, eftersom dem arbetade på samma arbetsplats och föreslog att vi skulle träffa dem vid ett tillfälle. Intervjuerna ägde i alla fall utom ett rum på intervjupersonernas arbetsplatser och de var ungefär en timme långa.

Vi genomförde intervjuerna med hjälp av en intervjuguide (se Bilaga 2) innehållandes öppna frågor med koppling till våra frågeställningar. Dock är denna intervjuguide inte något vi har

följt slaviskt utan den har snarare varit ett redskap för att få svar på våra frågeställningar. Med anledning av att intervjuerna varit semistrukturerade har de, intervjuguiden till trots, blivit olika varandra beroende på var intervjupersonernas svar fört oss. Intervjuerna har handlat om socionomernas arbetssätt, deras erfarenhet av arbete kring normer och deras syn på normkritik. En brist i vår intervjuguide, som vi upptäckte ganska tidigt, var att den var formulerad för att passa framförallt Ungdomsmottagningens verksamhet. Detta ledde till att vi utformade ytterligare en intervjuguide (se Bilaga 3) till intervjuerna på skolan och socialtjänsten, som var anpassad till att verksamheterna inte arbetar uttalat normkritiskt.

Vi skapade även en begreppsdefinition av begreppet normkritik för att kunna diskutera begreppet med de som inte uttalat arbetar normkritiskt. Definitionen omformulerade vi också vid ett tillfälle, då vi insåg att vår första definition varit för abstrakt och föranledde diskussioner kring betedenormer snarare än de normer vi velat undersöka (se Bilaga 4).

Vi har spelat in alla våra intervjuer för att undvika att fokusera på att anteckna under intervjuernas gång och för att verkligen fånga allt som har sagts. Materialet har sedan transkriberats för att underlätta genomförandet av en utförligare analys än vad som skulle kunna åstadkommas om vi enbart utgick från anteckningar (Bryman 2011, s 428). Vi har även kodat de transkriberade intervjuerna, vilket är ett sätt att sortera materialet utifrån olika kategorier (Jönson 2010, s 56). De tre koderna vi har använt är: *bemötande*, *medvetenhet* och *tankar om normkritik*. Transkriberingen och kodningen har bidragit till ett fylligare material som bättre tar tillvara på intervjupersonernas egna ord och uttryck än om vi bara hade fört anteckningar (Jönson 2010, s 57). Den empiri som presenteras och analyseras i kapitel fem är utvald baserat på kodningen, men även för att exemplifiera de teman som diskuterades mest.

4.5.1 Arbetsfördelning

Vi har skrivit denna uppsats tillsammans, och det enda arbetet vi har delat upp är transkriberingen av intervjuer och läsningen av viss litteratur. Alla intervjuer har genomförts gemensamt och vårt arbete har utformats av diskussioner oss emellan. Även texten har i högsta grad vuxit fram när vi har suttit tillsammans vid en dator.

4.6 Etiska överväganden

För att samhällsvetenskaplig forskning ska vara relevant är det viktigt att den är av god kvalitet och berör relevanta teman. Vetenskapsrådet (2012) kallar i *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* det för forskningskravet. Vid utformningen av vetenskapliga studier måste man även beakta individskyddskravet som tar hänsyn till

människan i forskningen. Individskyddskravet innebär att forskning inte får bidra till att de individer som berörs av forskningen kommer till fysisk eller psykisk skada, eller att deras integritet kränks (Vetenskapsrådet 2012, s 5).

Individskyddskravet är indelat i fyra krav - informationskravet, nyttjandekravet, samtyckeskravet och konfidentialitetskravet. Informationskravet innebär att forskarna ska delge deltagarna syftet med undersökningen (Vetenskapsrådet 2012, s 7). Vi informerade våra intervjupersoner om vår uppsats syfte både vid en första kontakt via mejl och vid själva intervjutillfället. Vi har även upplyst våra intervjupersoner om att informationen vi har tagit del av under intervjuerna enbart kommer att användas i det syfte vi har informerat dem om, vilket är vad nyttjandekravet innebär (Vetenskapsrådet 2012, s 14). I enlighet med samtyckeskravet har vi berättat att det är frivilligt att delta i vår undersökning och att de vi intervjuar när som helst har kunnat välja att avbryta sin medverkan (Vetenskapsrådet 2012, s 9). Konfidentialitetskravet betyder att de personuppgifter som forskaren får ta del av hanteras med respekt för individen (Vetenskapsrådet 2012, s 12). Vid intervjuerna informerade vi våra intervjupersoner om att de kommer att vara anonyma för att få ett så öppet intervjuklimat som möjligt. I denna uppsats har vi redan vid transkriberingen av intervjuerna aidentifierat våra intervjupersoner och vilka städer de arbetar i.

Kap 5. Resultat och analys

Kapitlet inleds med en kort repetition av intervjupersonerna och deras arbetsuppgifter. Analysen och resultatet presenteras därefter sammanvävda i tre olika avsnitt. Det första avsnittet tar upp socionomernas tankar kring normer och sitt eget bemötande samt den miljö de arbetar i. Följande avsnitt diskuterar medvetenhet om normer, och i det tredje och avslutande avsnittet förflyttas diskussionen till att handla om normkritik som förhållningssätt.

De sju socionomerna vi har intervjuat arbetar inom olika verksamheter och har därför delvis olika roller. Alla arbetar med ungdomar och mötet med människor är kärnan i deras arbete. Charlotte, Helena och Maria, som är kuratorer på ungdomsmottagningen, har förutom enskilda samtal hand om regelbundna studiebesök av åtondeklassare samt gruppverksamheter. Skolkuratorerna Eva och Annika har elevsamtal, utbildar kamratstödjare samt är med och utformar likabehandlingsplaner. Sandra och Linda från socialtjänsten arbetar med utredningar enligt Socialtjänstlagen samt uppföljning av insatser.

En tydlig skillnad bland våra intervjupersoner är att kuratorerna från ungdomsmottagningen arbetar med ett uttalat normkritiskt förhållningssätt, vilket inte är fallet inom övriga verksamheter. Ungdomsmottagningarna arbetar i stor utsträckning med frågor kring sexualitet, kroppen och känslor, medan skolkuratorernas elevsamtal ofta rör sig kring skolprestationer och avvikande beteenden, till exempel i form av skolk. Även socialtjänsten har fokus på beteendenormer eftersom ungdomarna de möter i hög utsträckning har avvikande beteenden som kan vara skadliga, till exempel missbruk. Variationerna i deras arbetsuppgifter och de ramar som de har att röra sig inom gör att våra samtal kring normer och normkritik har sett lite olika ut beroende på vem vi har pratat med.

5.1 Bemötande

Under denna rubrik presenteras socionomernas utsagor kring deras förhållningssätt till normer i mötet med klienter. Avsnittet är uppdelat i två delar, varav den första fokuserar på samtalet medan den andre tar upp hur miljön har utformats.

5.1.1 Det professionella samtalet

En uppgift som alla socionomer vi mött har är enskilda samtal. Våra sju intervjupersoner uttrycker alla att ungdomarna ska behandlas lika och få samma slags bemötande, samtidigt som de ska mötas individuellt och där de befinner sig just då.

Charlotte och Helena på ungdomsmottagningen berättar att de försöker vara lyhörda och öppna i mötet med enskilda ungdomar. De hoppas att deras normkritiska förhållningssätt ska leda till att ungdomarna känner av att det finns en öppenhet i samtalsrummet och att de som kuratorer inte sitter och har färdiga föreställningar om de ungdomar de möter. Detta tror Helena kan bidra till att ungdomarna känner att de kan prata om det de vill och behöver.

Adams, Dominelli & Payne (2002) menar att genom att ha förutfattade meningar i mötet med en annan människa så förnekas människors individuella olikheter. Människor delas in i olika fack utifrån exempelvis kön och etnicitet, där dem tillskrivs speciella egenskaper beroende på vilket fack de delas in i. Enligt kritisk teori är det viktigt att handla medvetet och värna om människors olikheter (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 306).

Helena uttrycker sin syn på hur normkritik kan användas i möten:

Jag tänker att det handlar om att bemöta individer utifrån att de är individer på ett respektfullt sätt och att ha med sig att det finns normer och saker som påverkar både mig, den jag sitter med och samhället i stort.

I citatet ovan ger Helena uttryck för en tanke som Mattsson (2010) diskuterar utifrån ett intersektionellt perspektiv. Genom sitt bemötande blir hon en del av rekonstruktionen av de rådande strukturerna. Mattsson (2010) menar att maktstrukturerna befinner sig på en övergripande samhällslig nivå samtidigt som de skapas av individer och deras handlingar. Därmed har varje individ möjlighet att vara med och förändra de rådande strukturerna. Vi har alla möjlighet, både som privatpersoner och som professionella, att upprätthålla eller reformera de strukturer som förtrycker och diskriminerar människor (Mattsson 2010, s 11, 31).

Både Sandra och Linda berättar att de på socialtjänsten oftast inte frågar om ungdomen är tillsammans med någon, utan att de istället frågar vilka personer som är viktiga för hen. Det är först om de misstänker att en relation kan vara skadlig för ungdomen som de frågar mer ingående. Eva och Annika uttrycker att det inte är speciellt vanligt att frågor kring sexualitet och pojkvänner eller flickvänner kommer upp i samtalet med dem som skolkuratorer, utan de tror att det kanske är något ungdomarna hellre pratar med någon annan om. Däremot beskriver Annika hur hon brukar fråga för att göra sig en bild av ungdomen hon möter:

[...] och då brukar jag alltid fråga om du har pojkvän, flickvän, så. Så jag utgår ju inte ifrån att bara för att det sitter en kille har han flickvän, utan jag brukar säga ”pojkvän, flickvän, ja jag vet ju inte vilket du föredrar”. Så brukar jag säga, men då har jag ju träffat ett antal som både tycker om tjejer och killar, eller som tycker om folk av samma kön, och det hjälper väl, man lär sig ju hela tiden, så nu säger jag alltid det.

Annika berättar att hon börjat fråga mer öppet efter att ha träffat elever som inte tillhör heteronormen och då insett att det inte är något hon kan utgå från. Annika tar upp hur hon tror att eleverna påverkas av hennes tänk kring normer och av att hon är öppen i samtal:

Jag tror att om jag visar att jag är open-minded, och jag är ändå vuxen och jobbar som skolkurator, så tänker jag att de kan få någon slags tilltro till att det är okej och någon slags tilltro till vuxen världen, att okej, det finns vuxna människor som även om de har levt mycket längre än mig och är gamla, kommer från juraperioden, som jag brukar skoja om, så att man ändå kan tänka så öppet och liksom inte måste placera in de i ett fack för att de kommer hit och ser ut si eller så, eller tycker si eller så för den delen.

Annika säger att hon tror att om hon inte hade varit öppen i enskilda möten hade samtalen kunnat låsa sig och att eleven i fråga antagligen hade velat gå därifrån, vilket hade inneburit att hon inte hade kunnat etablera en kontakt med denne.

Om Annika hade fortsatt att utgå från heteronormativiteten i sina frågor om relationer hade det, enligt Mattsson (2010), inneburit ett upprätthållande av heterosexualiteten som den enda ”normala” sexualiteten. Det hade även, precis som Annika själv reflekterar över, kunnat leda till en låsning i samtalet då en lesbisk tjej kanske inte hade känt sig bekväm med att svara på om hon har pojkvän (Mattsson 2010, s 66). Genom att ha reflekterat över de möten med ungdomar som inte varit heterosexuella har Annika börjat fråga mer öppet, vilket leder till att hennes frågor nu är anpassade till alla.

För kuratorerna på Ungdomsmottagningen handlar normkritik till stor del om hur de uttrycker sig både i enskilda samtal och i större grupper. Charlotte berättar exempelvis att hur hon formulerar sig vid studiebesöken kan göra skillnad:

[...] alltså att det är en skillnad om jag, vid ett studiebesök till exempel säger att ”Jo men hörni, tror ni att kärleken känns annorlunda om jag som tjej är kär i en annan tjej eller om jag som tjej är kär i en kille?” Då utgår ju jag ifrån att det är det heterosexuella som är det gängse och så jobbar jag för tolerans kring homosexualitet, att det är en skillnad än om min utgångspunkt är att kärlek är kärlek liksom.

Charlottes berättelse är ett exempel på Mattssons (2010) diskussion kring sätt att förändra olika kategoriers legitimitet. Genom uttrycket ”kärlek är kärlek” visar Charlotte att all kärlek är lika viktig och lika normal. Enligt Mattsson (2010) är detta ett sätt att rekonstruera uppfattningen om att homosexuell kärlek är en annan slags kärlek och därmed låta bli att kategorisera olika former av kärlek. Utan kategorier finns där heller ingen rangordning som gör att en slags kärlek kan vara överordnad en annan (Mattsson 2010, s 36-37).

För Maria är hur hon själv uttrycker sig en stor och viktig del av att ha ett normkritiskt perspektiv. Hon poängterar även att det är viktigt att möta ungdomen där hen är och att uttrycka sig på ett sätt så hen förstår. Linda, som inte arbetar uttalat normkritiskt på socialtjänsten, har liknande tankar men nämner att det är extra viktig att tänka på sitt språk och uttryckssätt i möten med ungdomar med neuropsykiatriska funktionshinder. Linda säger även att hon tror att ungdomarna påverkas av att hon arbetar med normer och att hennes bemötande är det som ligger till grund för vilken kontakt hon får med ungdomen och, i förlängningen, även vilken hjälp hon kan ge.

Då Maria och Linda är måna om att uttrycka sig på ett sätt som ungdomarna förstår skapar de enligt Skau (2007) förutsättningar för en bra kontakt med sina klienter. Om de däremot hade använt ett avancerat språk som ungdomarna inte förstod hade det kunnat vara för att

demonstrera sin makt över klienterna eller för att de helt enkelt inte hade reflekterat över sitt uttryckssätt. Användandet av ett alltför komplicerat språk hade kunnat leda till att ungdomarna känt sig nedtryckta och att socionomerna inte kunnat upprätta en allians mellan sig själva och klienten (Skau 2007, s 51).

Även Sandra pratar om vikten av att uttrycka sig på ett bra sätt, bland annat i utredningar. Till exempel tänker hon på att fråga ungdomen vem som gör vad i hemmet och utgår exempelvis inte från att det är mamman som brukar laga mat. Hon tar även upp hur tjejer och killar kan bemötas olika:

[...] bara det den tonen man har man kanske är jättesöt med en liten flicka och sen ”oh men du grabben” lite så. Det är allt liksom. Vartenda ord är ju viktigt på sitt sätt.

En viktig del av ett kritiskt tänkande är att vara medveten om språket och hur det används. Ord och röstlägen innehåller föreställningar om den som tilltalas. Används gulliga ord och en mjuk ton med en flicka, medan en pojke får ett lite tuffare bemötande, baseras det på en förutfattad uppfattning om hur flickor och pojkar bäst ska bemötas (Adams, Dominelli & Payne 2002b, s 3). Enligt Mattsson (2010) är den som tilltalar pojkar och flickor olika själv en del i att befästa att pojkar och flickor bör bemötas olika, vilket i förlängningen säkerligen påverkar barnens syn på sig själva (Mattsson 2010, s 147). Mattsson (2010) diskuterar även Foucaults tankar om diskursen. Det är vår diskurs kring ett fenomen, till exempel killars egenskaper, som skapar gränser för vår förståelse av killar. Talas det alltid om killar som tuffa och talar människor alltid till killar på ett tufft sätt befästs killar som tuffa (Mattsson, s 28-29).

En svårighet som rör genus i samband med att ge alla likvärdig hjälp är att utbudet av insatser till killar och tjejer kan se olika ut. Sandra tar upp hedersproblematik som ett exempel på detta då majoriteten av dem som utsätts för hedersvåld är tjejer. Sandra menar att det är mycket svårare att hitta insatser till killar som utsätts eftersom utbudet av insatser för dem är mycket mindre. På både Linda och Sandras arbetsplatser har personalen börjat intressera sig för vilka klienter som får vilka insatser och för om de automatiskt brukar välja vissa insatser mer för killar och andra mer för tjejer. Sandra säger:

Vi försöker, jag vet om att de ska försöka kolla upp vart insatserna går, både efter ålder och efter kön, för att vi ska se om vi automatiskt brukar välja någonting mer för pojkar och någonting mer för tjejer. Så de har precis gjort om datasystemet så att de ska kunna se det.

Adams, Dominelli & Payne (2002) tar upp hur viktigt det är att se helheten och i det här fallet bakgrunden till de insatser som finns att tillgå. Hedersproblematik har troligtvis ansetts vara

ett "tjejproblem" och därmed finns det fler insatser som riktar sig mot tjejer. Om problematiken inte hade varit så starkt förknippad med just tjejer hade det troligtvis funnits ett större utbud av insatser för drabbade killar. Adams, Dominelli & Payne (2002) tar upp detta i allmänna ordalag och menar att om vi slutar utgå från stereotypa föreställningar om till exempel genus eller etnicitet kan vi se komplexiteten som finns i alla människor och därmed inte vara låsta vid att alltid använda samma insats för en viss grupp människor (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 306). Reflektion kring val av insatser för olika grupper kan vara ett led i att bryta denna låsning.

Annika talar om givande klassrumsdiskussioner som hon har haft med eleverna och hon berättar om ett speciellt tillfälle när hon varit ute i en klass och lett en diskussion om normer som blev väldigt lyckad:

Så det var jätteroligt och liksom höra deras tankar kring, och det var nån tjej som bara sådär "man vill ju inte ha en kille som gråter mer än en själv", "nääh, är det okej att killar gråter?" "Jo jo, det är klart att det är okej att killar gråter men inte mer än mig" var det nån tjej som sa, och det var så här jätteroligt att höra deras tankar sinsemellan liksom, hur det skulle vara och sådär.

Diskussionen ovan visar på en av olika föreställningar som finns om vad som är okej eller inte okej att göra beroende på könstillhörighet. Det Annika gör är att lyfta diskussionen och utmana uppfattningen om att gråta skulle vara något som endast är okej att göra som tjej. Att inte tillskriva människor beteenden baserat på exempelvis kön är en del av det Adams, Dominelli & Payne (2002) menar är att ha ett kritiskt förhållningssätt. Utan ett sådant förhållningssätt antas det lätt att människor i samma kategorier har liknande erfarenheter och uttryckssätt. Återigen trycker Adams, Dominelli & Payne (2002) på hur ett kritiskt förhållningssätt kan synliggöra en människas komplexitet och individuella egenskaper (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 306).

Det intersektionella perspektivet lägger också vikt vid att inte förutsätta att människor som tillhör en viss kategori har samma åsikter och egenskaper. Intersektionalitetens huvudsakliga ståndpunkt är just att alla människor samtidigt tillhör ett flertal olika sociala kategorier och att det är de tillsammans som bidrar till att forma våra individuella personligheter. Som tjej tillhör du samtidigt kategorier för sexualitet, funktionsförmåga och etnicitet, vilket innebär att du aldrig bara är tjej (Mattsson 2010).

5.1.2 Miljöns utformning

En del av hur väl bemött en ungdom känner sig kan vara miljöns utformning. Vi frågade våra intervjupersoner om de hade tänkt på normer i samband med utformningen av miljön, både i väntrummet och i samtalsrummet.

På Ungdomsmottagningarna har de reflekterat och diskuterat mycket kring utformningen av väntrummet. De vill ha ett neutralt utrymme där alla ska kunna känna sig välkomna oavsett ålder, kön eller sexualitet. Ungdomar i åldern 13-23 söker sig till Ungdomsmottagningen och därför vill kuratorerna kunna tilltala och möta alla. De berättar att tidigare har många ungdomsmottagningar exempelvis haft affischer på nakna kroppar och mycket informationsmaterial om och för HBTQ-personer:

Men det är det här dels att visa på att ”välkommen hit oavsett om du är heterosexuell, homosexuell, bisexuell” samtidigt som att också ha med sig att för någon annan kan det bli jättejobbigt att sitta bredvid nakna affischer.

Med citatet ovan belyser Helena en del av den diskussion som har förts på hennes ungdomsmottagning där de kontinuerligt diskuterar miljön och de har provat sig fram för att få en bra balans. Men detta är något som både Helena och Charlotte tycker är svårt eftersom alla är olika. De pratar exempelvis om hur yngre personer kanske inte känner sig hemma i en miljö med nakna kroppar på väggarna. Helena och Charlotte berättar om diskussioner på deras arbetsplats om problematiken med att omfamna en grupp speciellt mycket, exempelvis genom att föra in HBTQ-material och regnbågsflaggor så kanske de som inte känner tillhörighet till den gruppen tappas.

Vid utformningen av miljön och valet av informationsmaterial framhåller de båda skolkuratorerna att de inte haft något normativt tänk i bakhuvudet. De har inte haft mycket att säga till om beträffande inredningen och den information som finns har tagits fram baserat på de stödgrupper och det material som de erbjudits. Annika och Eva, nämnde inte tillgänglighet eller huruvida alla känner sig välkomna att besöka dem, vilket kan bero på att deras målgrupp är så tydligt definierad och att de befinner sig på samma plats som målgruppen. När vi frågade Annika om tankar kring normer och normativitet vid valet av informationsmaterial som finns på en hylla utanför hennes rum svarar hon:

[...] om det är så genomtänkt så, det utgår ju mycket från vilka stödgrupper som finns här så. Så det är en bra fråga, ur det perspektivet har jag inte riktigt tänkt på vår stödhylla nej, det är intressant, det får jag gå ut och spana sen vad där finns liksom.

På socialtjänsten har de tänkt på tillgängligheten för personer med funktionshinder och att alla ska vara välkomna.

Maria pratar om tillgängligheten för ungdomar med funktionshinder och att det är ett problem eftersom ungdomsmottagningen i hennes stad ligger ett par trappor upp. Visserligen finns det en hiss men för att kunna använda den måste personal tillkallas för att öppna hissen när den kommit upp. Maria anser att detta är ett problem eftersom ungdomar som behöver använda hissen då inte kan komma till ungdomsmottagningen spontant och utan att ta hjälp av någon annan. Maria ser det som en självklarhet att alla ska ha samma möjlighet att besöka mottagningen.

Maria berättar även om de svårigheter hennes ungdomsmottagning har med att nå ut till ungdomar från olika grupper i samhället. Hon tar upp att staden hon arbetar i är uppdelad och att de flesta med invandrabakgrund bor i en del av staden, vilket hon anser kan leda till att ungdomar med invandrabakgrund inte kommer till Ungdomsmottagningen i lika hög utsträckning eftersom den ligger i en annan del av staden. Maria uttrycker att det är viktigt att nå ut till alla:

Men det är samma sak där, att där försöker vi liksom, det är inte det som är det viktiga när man kommer hit, vad man har för bakgrund på det sättet, utan det är faktiskt också ungdomar som vill ha hjälp. Men det får man fundera kring hur man ska kunna nå ut till alla.

Under intervjuerna med kuratorerna på ungdomsmottagningarna har vi fått ta del av de reflektioner och funderingar som förts kring utformningen av miljön, vilket visar på en stark strävan efter att alla ungdomar ska känna sig välkomna och att miljön ska vara anpassad så att ingen känner sig obekvämt. Eva och Annika har som skolkuratorer inte samma möjligheter att påverka utformningen av miljön och samtidigt uttrycker de även att det inte är något de har reflekterat speciellt mycket över tidigare. Linda och Sandra pratar främst om socialtjänstens tillgänglighet och om att skapa en välkomnande miljö, samtidigt som de likt skolkuratorerna inte haft någon större möjlighet att påverka utformningen. Inte heller i valet av informationsmaterial har skolkuratorerna eller socialsekreterarna haft något normativt tänk med sig säger dem, och ofta har de inte heller reflekterat över det material som finns tillgängligt. Att inte reflektera över alla aspekter av miljöns utformning kan bli ett sätt att nedspela normativitetens inverkan på klienterna och upprätthålla förtrycket av vissa människor. Det blir ett sätt att ignorera de maktstrukturer som ständigt förekommer runt omkring oss (Mattsson 2010, s 10-11).

5.2 Medvetenhet

Under intervjuerna är medvetenhet ett ord som varit ständigt återkommande. I följande avsnitt presenteras socionomernas tankar kring sin egen medvetenhet om normer samt om hur dem förhåller sig till dessa i sin egen arbetsvardag.

Maria pratar om vikten av att utgå från den person som sitter i rummet och att ha hen i centrum under samtalet. Hon diskuterar också balansgången mellan att ha fördjupad kunskap om olika problem och att låta ens egna förutfattade meningar ta över allt för mycket. Hon tar upp ett exempel som illustrerar denna balansgång:

Där är ju också viktigt att man inte tänker liksom att bara för att man har en invandrabakgrund och så har man konflikter med föräldrarna, så betyder inte det är hedersnormer eller så, utan det kan ju faktiskt vara vanlig tonårs, så, men man måste ju vara medveten om att det finns också. Ja, så det är lite där också att man får försöka att hålla borta sina förutfattade meningar, men ändå ha en kunskap om vad det kan vara för olika.

Om Maria hade utgått från hedersproblematik direkt, utan att ta reda på mer, hade hon kunnat missa vad problemets kärna egentligen var. Mattsson (2010) poängterar att genom att ha ett intersektionellt perspektiv i bakhuvudet så är det lättare att vara medveten om att inom gruppen ”invandrare” finns stor mångfald och att problem inte behöver härledas till en viss kultur eller etnicitet. Om ens bemötande baseras på en stereotypisk syn på en ”invandrare” och på ”invandrarproblem” så bemöts inte den unika individ som sitter framför en, utan istället en stereotyp baserad på förutfattade meningar (Mattsson 2010, s 11).

Både Charlotte och Helena framhåller att det är viktigt att vara medveten om att vi alla är en del av de normer som finns i samhället och genom sin professionsroll för de vidare sin syn på normer och på grund av det är det också extra viktigt för dem att reflektera över sina egna positioner i förhållande till olika normer. Medvetenhet och reflektion är ett återkommande tema under hela intervjun. Det handlar inte enbart om en medvetenhet om vilka normkategorier de själva tillhör, utan även om att fundera på vilka normer som de påverkas av och på vilket sätt de blir påverkade. Charlotte uttrycker det så här:

Alltså vi behöver problematisera kring dem, och samtidigt när vi gör det är ju risken att vi bara för dem vidare, så att säga, för att vi är ju en del av de normerna som skapas. Vi har ju en makt där, vi på Ungdomsmottagningen, vi träffar ju otroligt många unga människor, så vi är ju en del också i vad som förs vidare. Vi är ju med och skapar normerna.

En omedvetenhet om de strukturer som råder kan innebära att en person bidrar till att upprätthålla de strukturer som skapar ojämlikhet i samhället. Mattsson (2010) menar att förändring kan uppnås först när vi är medvetna om strukturernas existens, och poängterar att socionomer har ett ansvar som professionella att vara medvetna om detta dels för att kunna hjälpa klienterna på bästa sätt, och dels för att kunna arbeta för en större förändring i samhället (Mattsson 2010, s 11 & 169). Alvesson & Sköldberg (2008) tar upp att det inom kritisk teori inte går att skilja på individ- och samhällsnivå för att de är så starkt sammankopplade. Samhällets föreställningar påverkar socionomerna som individer, samtidigt som individerna i sig är med och påverkar samhällets föreställningar (Alvesson & Sköldberg 2008, s 309-310).

Charlotte och Helena pratar även om en medvetenhet kring hur de uttrycker sig och vad de signalerar i samtal. Det är även viktigt att vara lyhörd på vad ungdomen säger och vilka normer hen utgår ifrån. Maria poängterar att det är viktigt att komma ihåg att alla har föreställningar om normer, och att även om en arbetsgrupp säger sig arbeta normkritiskt går det aldrig att bli ”färdig” med arbetet, utan arbetet med normkritik måste vara ständigt pågående. Hon tillägger även att det kan vara svårt:

Det är det här att falla tillbaka [...] Det är ju också ett sätt man är van att tänka på, och lätt fastnar i det. Så det är väl det som är svårast, att man inte tänker att man är färdig.

Annika uttrycker liknande tankar och säger att arbetet med normer är en ständig läroprocess. Hon har uppmärksammat och ifrågasatt varför hon själv tänker som hon gör när eleverna berättar något för henne. Annika menar att normer är något som genomsyrar hela samhället och att det därför är något alla på sätt och vis arbetar med hela tiden, men inte alltid medvetet. Hon berättar även att hon själv behöver reflektera över sina egna normer när hon möter någon som inte tänker likadant som hon själv och att det fungerar som en ögonöppnare.

Maria uttrycker sig på liknande sätt när hon understryker betydelsen av att verkligen lyssna på den ungdom som kommer in i rummet och att lyssna på hur hen uttrycker sig om olika saker. Samtidigt är det inte lika lätt som det verkar utan hon menar att detta är något som man hela tiden måste arbeta med och anstränga sig för att uppnå.

Ett kritiskt förhållningssätt är något som aldrig kan anses färdigutvecklat enligt Adams, Dominelli & Payne (2002), som menar att arbetat med att ha ett kritiskt förhållningssätt är en ständig strävan som påverkas både av individens egen motivation till förändring och av samhällsförändringar i stort (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 308-309).

Skolkuratoren Eva svarar såhär på frågan om hon någon gång tänker på de normer hon själv har med sig in i mötet med elever:

Det gör jag absolut säkert, ja, det gör jag, därför man har ju sina tankar och sina idéer om hur det ska vara och hur det ska funka och det är ju klart att det kan man ju, det har jag ju med mig som person, det kan jag inte stryka ut och bli helt neutral även om jag försöker att ja, inte påverka dem så, men det kan man inte säga annat än att det är klart att det lyser igenom ibland, det gör det ju säkert.

Linda berättar att hon nästan dagligen reflekterar över sina egna normer och hur hon värderar det hon får höra i sitt arbete som socialsekreterare. Hon funderar även kring vilka föreställningar det är som ligger bakom hennes värderingar av det hon får höra. Även Sandra tar upp vikten av att reflektera över hur ens eget arbete med normer ser ut och poängterar även att det faktiskt går att be om ursäkt om någonting skulle bli fel.

I mötet med en klient är socionomen sitt eget arbetsredskap. Därför är det precis som Eva säger omöjligt att ”stryka ut” sina egna värderingar och bli helt neutral. Adams (2002) tar upp vikten av att vara medveten om sina reaktioner och vilka värderingar de grundar sig på. Medvetenheten behövs för att kunna utvecklas i sin profession och för att kunna vara professionell gentemot sina klienter (Adams 2002, 85-86).

Normer och arbetet med normer är även en fråga som diskuteras på både Lindas och Sandras arbetsplatser. Linda tycker att det kan vara svårt att rannsaka sig själv och att det kan vara enklare att ha en diskussion i arbetsgruppen om vilka normer som finns och medvetandegöra det på så sätt. Linda säger:

Jo, och att man behöver kontinuerligt föra diskussioner i gruppen, vad är liksom, styr vi nu av någonting när vi gör de här bedömningarna och bemöter människor. Att det måste hela tiden vara en levande fråga liksom, det är ju så jag tänker, för att man får inte stanna i det. Och också när man utvecklar vidare utredningsmetoder så måste man hela tiden ställa sig frågan, ja men vad gör detta med människor eller med samhället när vi utreder de här sakerna på det här sättet, när vi värderar det på detta och detta sättet, vad får det för konsekvenser framåt?

Sandra uttrycker det som att det ibland blir en ”aha-upplevelse” och en chock när de diskuterar normer i gruppen och någon kommer på sig själv med att ha sagt eller gjort något hen kanske inte hade reflekterat över. Arbetet med normer består enligt Sandra mycket av löpande diskussioner och är en del i den kärna allt arbete ska utgå från.

Helena från ungdomsmottagningen pratar om medvetenhet kring normer i samband med handledning och personalmöten. Hon berättar att de fått utbildning i normkritik och att de tillsammans försöker hitta tid att diskutera och reflektera över olika frågeställningar under handledningar och personalmöten.

På liknande sätt berättar Maria att de reflekterar kring normer och olika sätt att arbeta med normer i hennes arbetsgrupp och hon poängterar att det alltid går att utvecklas. Hon beskriver det såhär:

Ja, men jag tycker det är viktigt, och ju mer man pratar om det, desto mer att man behöver prata om det hela tiden. [...] Det är utvecklande, och det smittar ju av sig på andra områden också, privat eller var man är annars, att man tänker på ett annat sätt.

I enlighet med kritisk teori är det viktigt att som utövare vara självkritisk och fundera kring olika perspektiv och tillvägagångssätt. Det blir en del av att bedöma sitt eget arbete och fundera på hur arbetet skall utföras framöver på bästa sätt (Adams 2002 s. 87-88). Detta är något som socionomerna på ungdomsmottagningen och socialtjänsten verkar göra både själva och tillsammans på arbetsplatsen. Reflektion är enligt Adams, Dominelli & Payne (2002) ett steg på vägen till ett kritiskt förhållningssätt. Arbetsplatsen och kollegorna är självfallet med och påverkar reflektionernas omfattning och innehåll (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 309).

I citatet nedan berättar Linda om en situation då personalen på hennes arbetsplats reflekterat kring normer om etnicitet och kultur:

[...] till exempel att dem här tjejerna inte går i skolan, och det har vi pratat ganska mycket om ”men ska man tänka att det är okej för så är den kulturen eller gör vi det för enkelt för oss då, ska vi inte ha samma basnivå för alla människor”, och det ska vi ju så klart så jag tänker att där är det ju, å ena sidan ska man ju väga in normerna kring kultur/eticitet å andra sidan så ska det ju finnas nån slags likabehandling att alla ska ha rätt till samma sak, så att det handlar ju både om att ta hänsyn och att faktiskt stå för att bevaka människors rättigheter så att det får ju inte bli att normer blir en ursäkt för att alla inte ska få samma sak för då blir det ju liksom en risk, som jag ser det.

En annan aspekt av arbetet med normer på Sandras arbetsplats är de diskussioner som förs om barnen och ungdomarnas normer och hur de uttrycker dem. Sandra berättar att det finns ungdomar som har en snedvriden syn på andra etniciteter, vilket leder till konflikter bland ungdomarna. Samtidigt som det är nödvändigt att problemet diskuteras på arbetsplatsen säger

Sandra att de heller inte vill diskutera det för mycket, eftersom det då skulle verka som att olika etniciteter skapar problem.

Sandra visar en medvetenhet om att det blir ett problem när ungdomar har en felaktig bild av andra etniciteter, vilket enligt Adams, Dominelli & Payne (2002) är en förutsättning för att hon ska kunna arbeta för att göra något åt problemet. Hon uttrycker även en rädsla för att arbetsgruppens diskussioner ska bidra till att stereotypisera etniska grupper som grupper som skapar problem (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 305). Adams, Dominelli & Payne (2002) menar också att med ett kritiskt förhållningssätt bör socialarbetaren uppmuntra sina klienter att vara en del av att själva ifrågasätta påstådda olikheter inom lika kategorier (Adams, Dominelli & Payne 2002a, s 307).

5.3 Socionomen i normkritiken

De kuratorer vi har intervjuat från ungdomsmottagningen arbetar redan uttalat normkritiskt, och även om socialsekreterarna och skolkuratorerna inte gör det har alla uttryckt att arbete med normer på olika sätt förekommer i deras verksamheter. Dock kände inte socialsekreterarna eller skolkuratorerna till begreppet normkritik innan vi presenterade det för dem. Vi visade därför en begreppsdefinition av normkritik under intervjuerna för att få till stånd en diskussion. Vi frågade alla intervjupersoner om deras tankar kring begreppet normkritik och huruvida det är användbart i socialt arbetet.

För Charlotte innebär normkritik att vara medveten om att vi alltid är en del av normen som skapas. Hon förklarar att hon i möten med ungdomar försöker ställa sig utanför normen men att det är svårt då hon själv tillhör normen och därmed indirekt förmedlar det normativa. Charlotte tycker att det är viktigt att lyfta upp saker och sätta dem i sitt sammanhang vilket hon belyser i följande citat:

Och också det där i att lyfta upp saker, för många som kommer känner att det är mitt individuella problem liksom, och så har man ett normkritiskt förhållningssätt så handlar det ju om, så ser man det ju mer som strukturella problem ja, det blir ett problem för den enskilde men det är inte den enskildes-, alltså det handlar om att det är normer och strukturer i samhället som gör att det blir ett problem, och att lyfta upp det, det kan ju också vara en hjälp, att vi har det med oss, att det är så här beror på det här paraplyet som vi lever i.

För Helena handlar normkritiken om att bemöta individer med respekt och en medvetenhet om att samhällets normer påverkar alla – henne själv, hennes klient och samhället i stort. Hon uttrycker sig om normkritikens användningsområden såhär:

Jag tänker alla liksom, som jobbar socialt med människor. Det är ju inget konstigt begrepp eller något som kan skada på nått sätt eller så, och jag tänker just medvetenhet att ja, det är inte så att för att vi jobbar här att vi sätter oss över alla normer eller så, att vi också har våra och är en del i, men att i möjligaste mån försöka medvetandegöra det och hur det påverkar.

Charlotte och Helena kopplar normkritik till en medvetenhet om den makt som socialarbetare har. Charlotte menar att socialt arbete skulle vinna på att arbeta med normkritik på ett mer strukturellt plan men påpekar att det är lätt att slukas upp helt av det individuella arbetet. Enligt Adams, Dominelli & Payne (2002) finns kritisk teori för att göra en skillnad för de människor vi arbetar med, men den bidrar även till en medvetenhet om att socialarbetare är en del av en större rörelse som bidrar till samhällsförändringar och att stärka utsatta grupper position i samhället (Adams, Dominelli & Payne 2002b, s 3; Mattsson 2010, s 180). En stor del av normkritik handlar just om att inte lägga problem på individnivå utan att istället se dem i ett större perspektiv. Istället för att se ungdomar som utsätts för kränkningar, på grund av exempelvis sexualitet, som bärare av problem anser man att problemen istället ligger inbäddade i samhällsnormerna och därmed inte hos individen (Rosén 2010, s 59).

Maria tycker att ett normkritiskt förhållningssätt är viktigt, och att det är viktigt på just ungdomsmottagningen i mötet med ungdomar:

Nä, men jag tänker att vi möter så väldigt många ungdomar, att man har liksom ändå möjlighet att påverka, eller att få dem att påverka sitt eget liv, eller påverka andra på det sättet. [...] Men det man kan påverka är ju faktiskt det här, att det här är ett ställe för alla, oavsett om man är tjej eller kille, eller känner sig som tjej eller kille eller tycker om tjejer eller killar, alltså det är för ungdomar.

Sandra, som arbetar som socialsekreterare, tror att ett normkritiskt arbetssätt kan hjälpa till att skapa en öppenhet i möten med människor:

Man lär sig nog ganska mycket på det, om man inte har förutfattade meningar mot den man möter så kanske den är mycket öppnare tillbaka, jag tror att det ger mycket. Men det är ju svårt att förstå sig på en människa när man redan gjort sig en uppfattning, det säger ju sig lite självt skulle jag säga.

Skolkuratorn Annika tar upp att hon tycker att det är ett tankesätt som kan fungera i alla delar av socialt arbete eftersom det skulle kunna leda till ett bättre bemötande, men att det ändå är ett stort steg:

Att man är lite mer open-minded och inte liksom ja, sorterar in dig i facket "arbetslös arab" där borta, här har vi då "homosexuell svensk" eller vadå, ni förstår hur jag menar? För det är lätt,

det är lite så vi människor gör ganska mycket, man kategoriserar in i fack för att man ska hantera vardagen på nått sätt. Så det blir ju någon slags revolution ändå i och med att man ska börja tänka på ett annat sätt [...]

Det Annika beskriver som en revolution i att förändra sitt tankesätt är något som Adams (2002) anser är en naturlig del vid införandet av ett nytt förhållningssätt. Han beskriver det som en process som kan vara arbetsam men som är oundviklig om förändring ska uppnås (Adams 2002, s 86).

Annika poängterar också att det kan vara svårt eftersom alla människor tycker olika och att det finns normer, värderingar och diskriminering i samhället, och att olika personer antagligen har olika lätt att ta till sig ett normkritiskt arbetssätt. Hon tror att det alltid kommer finnas människor som ser vissa grupper i samhället som avvikande och som inte kommer vilja vara en del av ett normkritiskt arbete.

Annika nämner vidare att även om hon är positiv till begreppet så tror hon att en förändring mot detta arbetssätt kommer att ta tid. Hon funderar på om det skulle kunna införas redan i förskolan:

För på det viset blir det ju inte avvikande, utan då blir det ju naturligt och skulle vi invaggas i det tankesättet så skulle det ju inte bli så stora problem med diskriminering

Även Sandra tycker att normkritik är något vi borde ha med oss redan som barn, och att det är ett begrepp som inte bara borde höra hemma inom socialt arbete utan även i människors privatliv. Normkritik arbetar för en långsiktig förändring av samhället, en förändring som bör kunna synas på alla nivåer i samhället (Rosén 2010, s 79). Det borde alltså kunna vara ett tänk som implementeras på alla plan, från privatlivet till den professionella arenan, likt de tankar både Annika och Sandra har.

Eva, skolkurator, tycker att en positiv aspekt av ett normkritiskt arbete skulle kunna vara att frågan om normer lyfts och människor börjar tänka efter, vilket hon anser att alla behöver göra. Samtidigt tror hon att det skulle vara svårt att använda arbetssättet i enskilda samtal:

Jaa, alltså i enskilt samtal tycker jag att det skulle kännas svårt för det måste ju innebära en diskussion, vad är normen, där flera hjälper till.

Eva tror att det skulle vara svårt att arbeta normkritisk utan att ha det tänket med sig från all personal. Däremot tror hon att det är något som antagligen skulle passa bra att använda i utbildningen av kamratstödarna på skolan.

Annika säger att hon önskar att det arbetades mer med diskussioner kring normer i klassrummet, men att det kan vara svårt för kuratorerna att hinna med det. Hon menar att det hade varit bra om det blev mer integrerat i den vanliga undervisningen men säger samtidigt att lärarna på hennes skola redan har mycket att göra. En tanke hon har är att kuratorerna, eller någon utifrån, skulle kunna konsultera skolans lärare och vägleda dem i att hålla övningar om normer med sina klasser. Om diskussioner om normer blev en självklar del av undervisningen för lärarna tror Annika att det skulle leda till att eleverna också skulle se det som något normalt och inte något utöver det vanliga. Hon säger följande om att inkludera diskussioner om normer i undervisningen:

Jag hade önskat att det kom ut mer på bredare front och lärarna, då kanske man pratar om kompetensutveckling för dem, för för oss är det mer, det ligger ju i hela arbetssättet att tänka på de här grejerna.

I dag används normkritik främst i skolans värld och det kan tänkas att förhållningssättet därför är utformat just som en pedagogisk verksamhet och därmed kan ses som en svårighet att implementera i exempelvis enskilda samtal (Bromseth & Darj 2010, s 14-15). Samtidigt beskriver kuratorerna på Ungdomsmottagningen att de alltid har det normkritiska tänket med sig in i samtalen med ungdomar.

Även om Sandra gillar begreppet normkritik tror hon att det är ett sådant ord som lätt förs in i en policy men som sedan är svårt att följa upp och se ifall det implementeras i verksamheten. Sandra tror också att socionomer idag i stor utsträckning arbetar normkritiskt även om de inte använder sig av just den benämningen

Att ha reflekterat över ett kritiskt förhållningssätt, som till exempel normkritik, är enligt Adams (2002) ett steg på vägen samtidigt som han menar att reflektioner i sig inte gör någon skillnad. För att uppnå förändring behöver förhållningssättet implementeras och användas (Adams 2002, s 87). Adams, Dominelli & Payne (2002) ser ett cirkulärt samband mellan reflektion och implementering av ett kritiskt förhållningssätt. Om kritiskt tänkande och reflektion leder till kritiskt handlande och utformandet av en kritisk praktik så kan erfarenheterna från den kritiska praktiken bidra till ytterligare en nivå av kritiskt tänkande vilket innebär att verksamheten kan utvecklas och förbättras ytterligare (Adams, Dominelli & Payne 2002b, s 3). Det Sandra tar upp skulle kunna innebära att reflektionerna avstannar och att verksamheten nöjer sig med att ha anammat ett normkritiskt förhållningssätt i policys och därmed går miste om att vidareutveckla och förbättra arbetssättet.

Eva säger att hon tror att socionomer skulle kunna arbeta mer normkritiskt men att hon tror att det skulle hamna i bakgrunden då det finns mycket annat, som är ”tyngre”, som prioriteras. Sandra är av samma åsikt och tror att det finns en vilja hos socionomer att arbeta med begreppet men att det inte alltid finns tid. Samtidigt säger Sandra att förtjänsterna av arbetssättet nog skulle väga upp den tid det tar i anspråk att implementera:

Men det är ju svårt att förstå sig på en människa, när man redan gjort sig en uppfattning, det säger ju lite sig självt skulle jag säga. Så jag tror att man tjänar mycket på det. Både kunskaper i alltså arbetet, att det nog på sätt och vis skulle spara tid, det är lättare att samarbeta.

Socialsekreteraren Linda säger att hon inte har hunnit tänka igenom hur just det normkritiska arbetssättet skulle passa in i hennes verksamhet, och hon uttrycker också att det kan vara svårt att implementera ett arbetssätt där man inte ska fokusera på det avvikande i en verksamhet där det arbetas mycket med beteendenormer och där skadliga beteenden, som avviker, måste uppmärksammas. Samtidigt säger Linda:

Men jag tänker att vi måste ju stå för en, vi måste ju stå till hundra procent för en icke-diskriminerande förhållningssätt, så utifrån det kan det ju vara bra att arbeta med det.

Hon tror även att det absolut finns förtjänster med att arbeta normkritiskt och att det kan leda till att arbetet med att alla människor ska ha samma rättigheter och möjligheter blir ännu bättre, och att indelningen av människor i fack skulle kunna minska. Linda tror även att det skulle leda till att det blir en större bredd i vad som anses vara normalt och att det skulle bli naturligt att det finns variationer inom det normala. Hon tycker att normkritik kan lyftas både på samhällsnivå, inom forskningen och metodutvecklingen, och på individnivå. Om arbetet på individnivå uttrycker sig Linda såhär:

Ja, jag tror att det blir att om man tänker mycket på normer och förhållningssätt och vad man själv har med sig för föreställningar, då tror jag att man blir mer medveten och kan ge en bättre, ja sända ut bättre signaler och man kan mer se att människor ska få det de behöver och, ja, är man medveten om sina egna värderingar eller fördomar eller på något sätt för en dialog så tänker jag att man kan göra ett bättre arbete.

De socionomer som har intervjuats har varit odelat positiva till normkritik som begrepp samtidigt som de uttryckt sig kring att det kan vara svårt att införliva i praktiken. De som inte har uttryckt att det skulle finnas svårigheter att använda begreppet i sin egen verksamhet är de som redan arbetar med det – kuratorerna på ungdomsmottagningen.

Eva, Linda och Sandra tror alla att implementeringen av normkritik inte skulle vara prioriterat i deras verksamheter då det finns annat som är mer akut att arbeta med, till exempel att

motverka skadliga beteenden hos ungdomar. Tyngdpunkten för deras arbete ligger på individnivå och kanske finns det inte alltid utrymme för det som Adams, Dominelli & Payne (2002) uttrycker – nämligen att socionomer även bör verka för övergripande samhällsförändringar. Samtidigt går det inte att särskilja individnivån från samhällsnivån i den kritiska teorin då förändringar på individnivå märks på samhällsnivå och vice versa (Adams, Dominelli & Payne 2002b).

Kap 6. Avslutande diskussion

I uppsatsens avslutande kapitel sammanfattar vi studiens resultat genom återkoppling till våra frågeställningar och vårt syfte. Därefter reflekterar vi över vår studie och dess plats inom forskningsområdet samt presenterar våra tankar om vilken fortsatt forskning som skulle vara intressant att ta del av.

Vår första frågeställning handlar om hur socionomer förhåller sig till normer i mötet med klienter. De vi har intervjuat har alla uttryckt att det är viktigt att skapa en öppenhet i mötet och att se individen, vilket många av dem upplever är svårt om de har med sig för många förutfattade meningar in i samtalsrummet. Våra intervjupersoner pratar om vikten av att uttrycka sig på ett bra sätt för att de förutfattade meningarna inte ska få plats i samtalet och för att kunna bemöta individen som en individ och inte utifrån vilka grupptillhörigheter individen antas ha. Alla klienter ska bemötas som individer men samtidigt få likvärdig hjälp och känna sig lika välkomna. Socionomerna från ungdomsmottagningen, som arbetar aktivt med normkritik, tar diskussionen ytterligare ett steg. De för in samtalet på strukturnivå och poängterar att det är viktigt att även i enskilda samtal ha med sig en medvetenhet om samhällets normer och att de påverkar både de själva och deras klienter.

Vår andra frågeställning behandlar socionomernas egen medvetenhet om normer och hur de bemöter dessa i sitt arbete. Våra intervjupersoner verkar alla ha reflekterat kring sitt eget förhållningssätt till normer. De tar upp att en del av att vara medveten är att ha i åtanke att ungdomen också har med sig sina egna normer in i rummet och att det är viktigt att vara lyhörd inför dessa. En annan aspekt som de tar upp är att medvetenhet inte är något man blir färdig med, utan att det är en pågående läroprocess. Många av våra intervjupersoner uttrycker även att de har reflekterat över just normer och förhållningssättet till dessa i sina arbetsgrupper, vilket ytterligare bidrar till att medvetandegöra normerna som är ständigt närvarande. Våra intervjupersoner från Ungdomsmottagningen uttrycker en förståelse för att

vi alla ingår i de normer som finns i samhället och att det är viktigt att som socionom vara medveten om detta då de vidareförmedlar sin syn till dem de möter. Varje socionom har sig själv som sitt främsta arbetsverktyg, därför är just medvetenheten av vikt då det är, som en av våra intervjupersoner poängterar, omöjligt att ”stryka ut” sina egna värderingar och förhålla sig helt neutral i sitt arbete.

Vår tredje, och sista, frågeställning utforskar socionomernas syn på begreppet normkritik. De sju intervjupersonerna förmedlade alla en bild av att det är ett begrepp som är önskvärt och att det kan fylla en funktion, även om det inte är utan svårigheter. För våra intervjupersoner som idag arbetar med normkritik är medvetenhet om att samhällets normer påverkar alla en stor del i att ha ett normkritiskt förhållningssätt. Problem som har med normer är inte egentligen individens problem utan det är strukturproblem som drabbar individer, vilket kuratorerna från ungdomsmottagningen uttrycker ingår i deras sett att tänka kring normer. De tycker att normkritik är ett begrepp som alla som arbetar med människor kan använda sig av då det inte är till skada, utan snarare lägger en grund för bättre och öppnare möten. De socionomer som inte arbetar normkritiskt tycker att begreppet verkar användbart då det kan skapa öppnare möten, men de ser även svårigheter med begreppet. De uttrycker att det skulle bli en stor omställning att införa ett normkritiskt förhållningssätt och att det finns mer akuta saker som behöver prioriteras. Några av intervjupersonerna uttrycker att förhållningssättet skulle kunna vara svårt att använda i enskilda samtal, en skillnad mot socionomerna på ungdomsmottagningens uppfattning. Samtidigt anser de socionomer som inte arbetar med normkritik att det skulle kunna vara ett bra redskap i arbetet med ett antidiskriminerande förhållningssätt.

Vi har observerat en viss skillnad mellan de socionomer som arbetar med normkritik och de som inte gör det, vilket vi hade kunnat förvänta oss. Samtidigt innehåller studien ett fåtal intervjupersoner och det är därför svårt att dra några generella slutsatser om huruvida det är intervjupersonerna i sig eller det normkritiska förhållningssättet som är anledningen till att de har delat med sig av fler tankar kring normer. Intervjuerna vi har genomfört har dessutom varit semistrukturerade, vilket också kan vara en anledning till att vi fått ta del av varierande erfarenheter och reflektioner från våra olika intervjupersoner.

Vår studie syftade till att belysa en del av socialt arbete som enligt oss inte är tillräckligt synliggjord i dagsläget, nämligen socionomers förhållningssätt till normer och det relativt okända begreppet normkritik. Våra slutsatser är att de socionomer vi har mött har mycket

kunskap och erfarenhet om att arbeta med normer och de har i hög utsträckning visat en medvetenhet kring normers påverkan. Tidigare forskning om normer är i hög grad koncentrerad kring en norm i taget och mister därmed det intersektionella perspektivet och den helhetssyn på människan som vi har försökt lyfta fram i vår studie.

Normkritik, ett begrepp som våra intervjupersoner är positiva till, är tidigare främst utforskat och använt inom skolans värld. Då socionomerna på Ungdomsmottagningen, som i högsta grad utför socialt arbete, har ett uttalat normkritiskt förhållningssätt och då de andra socionomer som vi mött har varit intresserade av begreppet, visar vår studie att det finns en plattform inom socialt arbete för att arbeta vidare med normkritik. För att skapa en normkritisk praktik tror vi att begreppet skulle behöva utvecklas och anpassas för att få sin, enligt oss, välförtjänta plats inom socialt arbete.

Omfattningen av vår studie är relativt liten då den är kvalitativ och därför endast lyfter fram ett fåtal röster från socialt arbete. Däremot har vi på grund av detta kunnat fördjupa oss i de reflektioner som vi har fått ta del av. Vid våra första intervjuer var det svårt att veta vilka frågor som vi skulle fokusera på, något som vi blev bättre på med tidens gång, men som vi hade kunnat göra ännu bättre om vi utfört studien på nytt. Varje intervju varade ungefär en timme vilket inte alltid kändes tillräckligt då det fanns många resonemang vi gärna hade fördjupat oss ytterligare i. För att materialet inte skulle överstiga studiens förutbestämda omfång och på grund av våra intervjupersoners tidsscheman hade det inte varit möjligt att genomföra längre intervjuer. Våra resultat är därmed ingen absolut sanning men likväl ger de en intressant inblick i det sociala arbetet med normer som alla socionomer är en del av.

Med anledning av detta anser vi att det hade varit ytterst intressant med fortsatt forskning på området. Socionomer har en viktig roll som normförmedlare då vi i vårt arbete möter människor som självfallet, medvetet eller omedvetet, påverkas av vårt bemötande och de normer vi själva förmedlar. Intressanta frågor för fortsatt forskning kan till exempel vara vilka riktlinjer olika arbetsplatsen har för arbetet med normer, hur chefer inom socialt arbete ställer sig till normarbete, och varför undervisning om normer är närmast obefintlig på socionomutbildningen idag när normer en dag kommer bli en del av vår arbetsvardag. Det hade även varit intressant att se en mer omfattande kvantitativ studie om socionomers förhållningssätt till normer, eller att ta del av en utvärdering av Ungdomsmottagningens normkritiska arbete.

Enligt oss handlar socialt arbete inte bara om att hjälpa individen som sitter framför en, utan lika mycket om att ha ambitionen att förändra förtryckande sociala strukturer och samhället i stort. Under vår utbildning har vi fått med oss kunskap om makt, men utan en vidare insikt om maktbalanser mellan olika grupper i samhället är det svårt att se hur normer och stereotyper skapar problem som kräver förändring på samhällsnivå. Efter genomförandet av vår studie ser vi normkritik som ett redskap för förändring, både på individ- och samhällsnivå, men samtidigt är vi medvetna om att det inte är den enda vägen att gå. Vi kan heller inte veta om det är det bästa sättet, men det är *ett* sätt. Den praktik vi verkar inom kan alltid förbättras och utvecklas. Även om förändring inte alltid är okomplicerat är det nödvändigt för att hitta nya sätt att vara till ännu bättre hjälp för de människor vi möter.

Avslutningsvis vill vi säga att vi hoppas på att i framtiden få vara en del av en praktik som har en helhetssyn på människan, och som på så sätt inte begränsar individer genom att utgå ifrån stereotyper och förutfattade meningar, utan istället ser att varje människa är unik.

Referenslista

- Adams, R. (2002) "Developing Critical Practice in Social Work". I Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (red.): *Critical practice in social work*. Basingstoke: Palgrave.
- Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (2002a) "Concluding Comments: Facilitating Critical Practice". I Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (red.): *Critical practice in social work*. Basingstoke: Palgrave.
- Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (2002b) "On Being Critical in Social Work". I Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (red.): *Critical practice in social work*. Basingstoke: Palgrave.
- Ahrne, G. & Svensson, P. (2011) "Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008) *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, V. (2010) "Precis som alla andra". I Janne Bromseth & Frida Darj (red.): *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Brade, L. (2008) *I normens öga: metoder för en normbrytande undervisning*. Stockholm: Friends.
- Bromseth, J. (2010) "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik". I Janne Bromseth & Frida Darj (red.): *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bromseth, J. & Darj, F. (2010) "Inledning". I Janne Bromseth & Frida Darj (red.): *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Dominelli, L. (2002) *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Edemo, G. & Rindå, J. (2004) *Någonstans går gränsen: en lärarhandledning om kön, sexualitet och normer i unga människors liv*. Stockholm: RFSL.

- Eriksson-Zetterquist, U. & Ahrne, G. (2011) "Intervjuer". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.
- Foucault, M. (2002) *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Johansson, P. M. (2002) "Förord". I Michel Foucault: *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Jönson, H. (2010) *Sociala problem som perspektiv*. Malmö: Liber.
- Kumashiro, K. (2000) "Toward a Theory of Anti-Oppressive Education". *Review of Educational Research*, Vol. 70, No. 1, 25-53.
- Mattsson, T. (2010) *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerup.
- May, T. (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2002) "Perspektiv på sociala problem – några positioner". I Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red.): *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur.
- Nygren, L. (2002) "Strukturella förklaringar till sociala problem". I Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red.): *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur.
- O/lika: [interaktiva metoder att använda i arbetet med fördomar, normer och diskriminering]*. (2010) Stockholm: LSU - Sveriges ungdomsorganisationer.
- Payne, M. (2005) *Modern social work theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005) *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Rosén, M. (2010) "Likabehandlingslagstiftning och normkritisk potential – möjligheter och begränsningar". I Janne Bromseth & Frida Darj (red.): *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Skau, G. M. (2007) *Mellan makt och hjälp: om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare*. Stockholm: Liber.

Svensson, P. & Ahrne, G. (2011) "Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.

Sörensdotter, R. (2010) "En störande, utmanande och obekväm pedagogik. Om queerteoriernas relevans för en normbrytande undervisning". I Janne Bromseth & Frida Darj (red.): *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Uppsala universitet.

Ungdomsmottagningen på nätet – UMO (2012) (elektronisk) <<http://www.umo.se>> Hämtad: 2012-03-19.

Vetenskapsrådet (2012) "Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning" (elektronisk) <<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>> Hämtad: 2012-03-16.

Åkerlund, C. (red.) (2011) *Bryt!: ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet*. Stockholm: Forum för levande historia.

Bilagor

Bilaga 1 – Information om deltagande

Hej!

Vi heter Ellen Fransson och Ida Colleen, och vi läser 6:e terminen på socionomprogrammet på Socialhögskolan vid Lunds universitet. Vi skriver nu vår kandidatuppsats om begreppet normkritik. Vi har stött på begreppet då och då men insett att det inte är speciellt stort inom socialt arbete. Vi har därför bestämt oss för att försöka utforska det i de praktiker där det används.

Vi kommer att genomföra intervjuer med yrkesverksamma socionomer och intervjuerna kommer att ligga till grund för vår uppsats. Därför behöver vi nu er medverkan!

Intervjun kommer ta cirka en timme och kommer handla om normkritik, om hur ni arbetar med det i praktiken och vad ni har för tankar om begreppet. Vi planerar att spela in intervjun för att lättare komma ihåg vad som sagts. Även om ni tackar ja till att ställa upp på intervjun kan ni när ni vill välja att avbryta intervjun medan den pågår.

Det material vi får fram i intervjuerna kommer enbart att användas för vårt uppsatsarbete, och vi kommer att avidentifiera alla som deltagit i intervjun i uppsatsen, vilket innebär att ni kommer att vara anonyma om ni väljer att delta.

Om ni har några frågor kontakta oss gärna på:

Telefonnummer xxxx-xxxxxx

eller

Telefonnummer xxxx-xxxxxx

Stort tack på förhand!

Med vänliga hälsningar,

Ellen Fransson & Ida Colleen

Bilaga 2 – Intervjuguide 1

Riktad mot socionomer på Ungdomsmottagningen

Tema: Allmänt

Berätta lite om din yrkesbakgrund:

Födelseår, bakgrund inom socialt arbete, år på nuvarande tjänst

Hur arbetar ni på UM?

Beskriv en vanlig dag!

Hur ser dina arbetsuppgifter ut?

Hur många arbetar där? Yrkesgrupper? Personalomsättning?

Hur ser samverkan mellan personalen ut?

Vilka kunskaper tycker du att det behövs för att arbeta som kurator på Ungdomsmottagningen?

Utbildningar? Fortbildning?

Vilka samarbetspartners har ni? Hur ser samarbetet ut?

Vilken är er målgrupp?

Hur stort inflytande har målgruppen? Vilka möjligheter har de att påverka arbetet?

Tema: Arbetsätt

Vilka arbetsmetoder använder ni?

Ni arbetar normkritiskt. Vad innebär normkritik för dig?

Hur arbetar ni normkritiskt?

Vilka normer arbetar ni med?

Ge exempel på hur ni arbetar normkritiskt med:

- etnicitet.
- HBTQ.
- genus.
- funktionshinder.

Inom vilka områden av ert arbete använder ni normkritik?

- i enskilda samtal med ungdomar. Hur?

- i samtal med grupper / i skolan. Hur?

- i utformningen av miljön. Hur?
- i utformning / val av material. Hur?

Vad tycker du är viktigt att tänka på i arbetet med normkritik?

Hur kommer det sig att ni arbetar normkritiskt?

Vad är bakgrunden till att ni arbetar normkritiskt? När började ni med det? Hur kommer det sig? Vad tycker du om det?

Finns normkritik med i någon policy eller något styrdokument inom er verksamhet?

Arbetar all personal i er verksamhet normkritiskt?

Deltar personalen i någon slags kompetensutveckling / utbildning inom normkritik? Vilken?

Vad anser du att det finns för möjligheter med ett normkritisikt arbetssätt?

Vad anser du att det finns för svårigheter med ett normkritisikt arbetssätt?

Om du skulle göra något nytt i ditt arbete med normer, vad skulle det vara?

Tema: Andra aktörer

Känner ni till andra verksamheter som arbetar uttalat/ outtalat med normkritik?

Har ni fått några reaktioner från andra på att ni arbetar normkritiskt? Vilka?

Hur utbrett tror ni att det här arbetssättet är inom socialt arbete? Tror ni att andra verksamheter inom socialt arbete skulle kunna arbeta med normkritik? Vilka? Hur? Förtjänster?

Tema: Resultat och framtid

Vad hoppas ni på att arbetet ska leda till?

Hur tror ni att ungdomarna påverkas av att ni arbetar normkritiskt?

Har ni tagit del av någon forskning om normkritik och dess resultat?

Har ni fått några reaktioner från ungdomarna på att ni arbetar på detta sättet?

Upplever ni att det blir någon skillnad i mötet med ungdomar när ni arbetar normkritiskt?

- Vilken? / Varför inte?

Hur kommer ni att arbeta med normer och normkritik i framtiden?

Bilaga 3 – Intervjuguide 2

Riktad mot skolkuratorer och socialsekreterare

Tema: Allmänt

Berätta lite om din yrkesbakgrund:

Födelseår, bakgrund inom socialt arbete, år på nuvarande tjänst

Hur arbetar ni?

Beskriv en vanlig dag!

Hur ser dina arbetsuppgifter ut?

Hur många arbetar där? Yrkesgrupper? Personalomsättning?

Hur ser samverkan mellan personalen ut?

Vilka kunskaper tycker du att det behövs för att arbeta som kurator/ socialsekreterare?

Utbildningar? Fortbildning?

Vilka samarbetspartners har ni? Hur ser samarbetet ut?

Vilken är er målgrupp?

Hur stort inflytande har målgruppen? Vilka möjligheter har de att påverka arbetet?

Tema: Arbetssätt

Vilka arbetsmetoder använder ni?

Arbetar du med normer? Eller stöter du på situationer i ditt arbete då du behöver arbeta med normer? I så fall hur?

Vilka normer arbetar ni med?

Ge exempel på hur ni arbetar med:

- etnicitet.
- HBTQ.
- genus.
- funktionshinder.

Inom vilka områden av ert arbete arbetar ni med normer?

- i enskilda samtal med ungdomar. Hur?
- i samtal med grupper / i skolan. Hur?
- i utformningen av miljön. Hur?
- i utformning / val av material. Hur?

Känner du till begreppet normkritik? (visa begreppsdefinition)

Hur tänker du kring det? Bra/mindre bra? Varför?

Finns normer med i någon policy eller något styrdokument inom er verksamhet?

Hur kommer det sig?

Arbetar all personal i er verksamhet med normer?

Deltar personalen i någon slags kompetensutveckling / utbildning om normer? Vilken?

Vad tror du att det kan finnas för möjligheter med ett normkritisikt arbetssätt?

Vad tror du att det kan finnas för svårigheter med ett normkritisikt arbetssätt?

Om du skulle göra något nytt i ditt arbete med normer, vad skulle det vara?

Tema: Andra aktörer

Känner ni till verksamheter som arbetar uttalat/ outtalat med normkritik?

Vilka? Vad känner ni till?

Hur utbrett tror ni att det här arbetssättet är inom socialt arbete? Tror ni att andra verksamheter inom socialt arbete skulle kunna arbeta med normkritik? Vilka? Hur? Förtjänster?

Tema: Resultat och framtid

Hur tror du att ungdomarna påverkas av att man arbetar normkritiskt?

Känner du till någon forskning om normer och normkritik och dess resultat?

Tror ni att det blir någon skillnad i mötet med ungdomar om man arbetar normkritiskt, gentemot om man inte gör det?

- Vilken? / Varför inte?

Har du några tankar om hur du skulle kunna arbeta med normer i framtiden?

Bilaga 4 – Begreppsdefinitioner

Begreppsdefinitioner som använts vid intervjuer med skolkuratorer och socialsekreterare.

Version 1:

“Normkritisk pedagogik

En pedagogik för arbete mot diskriminering. Det centrala i denna form av pedagogik är att ifrågasätta normer och öppna för nya tolkningar. Man uppmärksammar och problematiserar antagandet om ett visst sätt att agera, klä sig eller leva sitt liv betraktas som "normalt", istället för att fokusera på det som faller utanför normen. Normkritisk pedagogik är detsamma som queerpedagogik, som började som ett sätt att ifrågasätta toleranspedagogik och dess inriktning på att hbt-personer ska tolereras av personer som lever upp till heteronormen. Normkritisk pedagogik kan användas för att arbeta med flera olika normer.” (Brade 2008, s 194-196)

Normkritisk pedagogik innebär att ta reda på och reflektera kring kulturella och sociala föreställningar som tas för givet i samhället. Föreställningarna kan handla om till exempel etnicitet, funktionsnedsättningar, sexualitet, genus och även annat.

(Berg 2010; Bromseth & Darj 2010; Rosén 2010; Sörensdotter 2010)

Version 2:

Normkritik

Normkritik innebär att reflektera över och ifrågasätta de kulturella och sociala föreställningar som finns i samhället kring exempelvis etnicitet, sexualitet, genus och funktionsförmåga.

Man kan arbeta med normkritik genom att istället för att diskutera det som är avvikande diskutera normen och varför den är som den är. (Exempel: diskutera och problematisera att alla förutsätts vara heterosexuella istället för att diskutera homosexualitet som något avvikande. Att försöka väva in det ”avvikande” naturligt i alla delar av till exempel undervisning eller information).

Normkritik innebär också att reflektera över normer i förhållande till sig själv och de man möter.

(Berg 2010; Bromseth & Darj 2010; Rosén 2010; Sörensdotter 2010)